

L'ESPIONATGE SOVIÈTIC (1917-1945): UNA FORMA DE CONTROL SOCIAL.

ALBERT ROYO CAMPO

GRAU EN HISTÒRIA

TREBALL FI DE GRAU

TUTORA: ANTONIETA JARNE

FACULTAT DE LLETRES

UNIVERSITAT DE LLEIDA

CURS 2012-2013

14-6-2013

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ	3
OBJECTIUS	5
HIPÒTESIS.....	5
1. L'ESPIONATGE COM A FORMA DE CONTROL SOCIAL: UNA EVOLUCIÓ FINS A LA SEGONA GUERRA MUNDIAL.....	7
1. 1. ORIGENS TSARISTES: LA HISTÒRIA I L'ESTRUCTURA.	7
1. 2. ELS INICIS DE L'ESPIONATGE SOVIÈTIC: DES DE LA REVOLUCIÓ D'OCTUBRE FINS A 1930.....	11
1. 3. LA CONSOLIDACIÓ DEL SISTEMA: DE 1930 FINS AL PRELUDI DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL.	14
2. L'ESPIONATGE SOVIÈTIC I LA INFLUÈNCIA DE LA URSS EN LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA	20
2. 1. ESPANYA I LA POLÍTICA INTERNACIONAL D'STALIN: EL FRACÀS D'UNA JUGADA A DOS BÀNDOLS.....	20
2. 2. LES PURGUES D'STALIN A ESPANYA: ESPANYOLS I SOVIÈTICS. LA INFLUÈNCIA DE LA URSS EN EL COMUNISME ESPANYOL.	24
2. 3. LA IMPORTÀNCIA DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA EN EL DESENVOLUPAMENT DE L'ESPIONATGE SOVIÈTIC: ELS COMUNISTES ESPANYOLS AL SERVEI DE LA URSS.....	28
3. L'ESTRATÈGIA SOVIÈTICA DURANT LA SEGONA GUERRA MUNDIAL I ELS INICIS DE LA GUERRA FREDA.	31
3. 1. DEL PACTE GERMANOSOVIEÀTIC A L'OPERACIÓ BARBA-ROJA: EL PRELUDI A LA GRAN GUERRA PATRIÒTICA.	31
3. 2. EL GIR DE LA POLÍTICA STALINISTA.	39
3.3. ELS ESPANYOLS EXILIATS A LA URSS. TESTIMONIS EN LA GRAN GUERRA PATRIÒTICA.....	45
CONCLUSIONS	51
ANNEXOS.	56
BIBLIOGRAFIA, WEBGRAFIA I FILMOGRAFIA.....	68

RESUM

L'espionatge és una pràctica que, en tant que poc coneguda pel seu component *fosc* i *discret*, ha estat present en la Història de la Humanitat des de l'Edat Mitjana fins als nostres dies.

El present treball intenta dur a terme un estat de la qüestió sobre el paper de l'espionatge soviètic en la primera meitat del segle XX, concretament, des del naixement de l'Estat bolxevic (la Revolució Russa de 1917) fins a la fi de la Segona Guerra Mundial (el 1945).

En aquest sentit, els àmbits analitzats comporten una diversitat que deixa palesa la complexitat de l'entramat burocràtic i organitzatiu adjacent a aquest ofici. També geogràficament esdevé una tasca transversal estesa per tot el Planeta.

Així també, els paràmetres emprats per l'espionatge soviètic no comprenen límits i les purgues acabaran esdevenint l'únic instrument possible per a aconseguir imposar el seu gran propòsit: La Revolució Socialista Mundial.

Entès com a una pràctica dirigida pel propi Stalin, a voltes oberta a voltes oculta, l'espionatge també acabarà esdevenint una tasca per a espiar els propis espies la majoria dels quals seran titllats de traïdors, trotskistes i feixistes.

ABSTRACT

The spying is a practice that, while not well known for his *dark* and *discrete* components, has been present in the History of Humanity from the Middle Ages to the present day. This paper tries to conduct a state of the art on the role of Soviet espionage in the first half of the twentieth century, particularly since the birth of the Bolshevik state (the Russian Revolution of 1917) until the end of World War II (1945). In this sense, the different areas analyzed diversity clearly highlighting the complexity of the bureaucratic and organizational framework adjacent to that office. Also geographically widespread cross becomes a task for the entire planet. So also, the parameters used by Soviet espionage do not understand limits and purges eventually becoming the only possible means to achieve impose its great purpose: the world socialist revolution. Understood as a practice directed by Stalin himself, sometimes open, sometimes hidden spy also end up becoming a chore to spy spies themselves most of whom are traitors, fascists and Trotskyites.

PARAULES CLAU:

Revolució Russa 1917, bolxevisme, URSS, Espionatge soviètic, revolució/contrarevolució, Policia Política, Servei Militar soviètic, espies, NKVD, Stalin, purgues, conspiracions, “oposició”, Trotsky, Intel·ligència Exterior, Hitler, Pacte Germanosoviètic, Guerra Civil Espanyola, Segona Guerra Mundial, “operació barba-roja”, Gran Guerra Patriòtica, comunisme, Espanya.

INTRODUCCIÓ

El present treball vol expressar la inquietud de conèixer i demostrar un dels aspectes més desconeguts, així com rellevants i interessants, que va marcar el funcionament intrínsec i extrínsec de les relacions politicomilitars de l'Europa de la primera meitat del segle XX.

Ens referim, doncs, a l'espionatge. Tot un conjunt de trames al voltant d'aquest es van anar succeint durant els anys més durs de la Història Contemporània Europea. L'URSS i el Reich Nazi són els seus màxims valedors en les dècades de 1930 i 1940 els quals van incrementar aquesta activitat en els anys anteriors a la Segona Guerra Mundial. Aquesta tàctica, però, no va acabar amb la fi del conflicte i la podem trobar, posteriorment, en l'època de la Guerra Freda i el Món Bipolar. Talment, aquest recurs no és originari del segle XX sinó que ha estat present al llarg de la Història.

Així doncs, l'estratègia de l'espionatge és complexa, fortament emprada en diversos moments de la Història de la Humanitat i, doncs, altament rentable i amb grans probabilitats d'èxit per als seus faedors.

Igualment, ni el nazi ni el soviètic foren els dos únics Estats que empraren aquest sistema sinó que era comú en l'Europa del moment. Gran Bretanya, els Estats Units, Espanya, Itàlia, França,... les grans nacions el tenien com un mecanisme més de defensa i atac en el nou art de fer la guerra.

L'espionatge soviètic, però, no va prendre un paper decisiu en la supremacia soviètica fins ben entrada la Segona Guerra Mundial; fins el 1942 quan les millores després de la batalla d'Stalingrad van servir per noquejar els nazis. Al comptar amb tots aquests factors en el seu sí – i més que ens deixem pel camí –, l'espionatge soviètic – accentuadament en l'època en el que el contextualitzem – va esdevenir la gran *Blitzkrieg* comunista per foradar les línies enemigues.

L'extensió i passió del tema així com la seva complexitat i infinitat han estat els principals motius per encaminar-nos a desenvolupar aquest humil estat de la qüestió. Aquesta activitat, no sent la més llúidera de la Història del segon conflicte mundial, ha entremat diverses relacions humanes, socials, polítiques, militars, ètniques,... en el seu sí la qual cosa actua com a pol d'atracció per endinsar-nos en l'estudi i recerca de la mateixa.

OBJECTIUS

Els objectius per al present treball es poden enumerar en:

- Saber si l'espionatge era una pràctica de coneixement obert entre els diferents departaments o dirigents soviètics.
- Saber si es van produir casos d'espionatge entre bàndols, grups, faccions,... dins de Rússia.
- Saber quines estratègies es van fer servir per dur a terme l'espionatge.
- En quins àmbits s'empra (polític, militar, social, cultural, econòmic,...) i perquè en aquests i no en uns altres i qui s'encarrega de gestionar-lo (militars, polítics, funcionaris,...).
- Quin tipus de persones duen a terme aquesta tasca (militars, civils, soldats rasos,...), els que s'anomenen "ganxos".
- Quan i perquè es crea un Servei Secret Militar en el cas soviètic.
- Com es fa servir la informació que s'obté i per a què.
- Com s'estudia, s'interpreta, es gestiona i s'intenta pal·liar l'espionatge enemic que es descobreix o, si més no, del que se'n té constància.
- Quin paper han pogut tenir els immigrants o estrangers en l'activitat de l'espionatge (espanyols, catalans,... polonesos, ucraïnesos,...). En quin moment del conflicte la seva participació ha estat més massiva o rellevant i perquè.
- Cercar l'existència d'espies d'origen alemany treballant pels soviètics i a l'inrevés. Perquè ho feien (posicions ideològiques discrepants, interessos polítics o econòmics,...).

HIPÒTESIS

Per tal d'assolir els objectius marcats emprarem tot un seguit de bibliografia, webgrafia i filmografia. El treball, doncs, al ser un estat de la qüestió, requerirà la lectura de les màximes obres possibles així com la interpretació més acurada i objectiva de les mateixes. Aquest fet permetrà l'anàlisi rigorosa del fons del treball i facilitarà el coneixement final dels interrogants que ara presentem en forma d'hipòtesis establint una interrelació entre les mateixes.

Abans d'iniciar l'anàlisi i interpretació de les fonts consultades presentem unes hipòtesis inicials de les quals partir:

- L'espionatge causaria conflictes interns per la manera de dur-lo a terme o de gestionar-lo. Això portaria a practicar aquesta activitat entre bàndols rivals soviètics.

- L'espionatge, generalment, seria impulsat des de l'àmbit militar i per caps militars utilitzant com a ganxos a soldats rasos o militars de rang inferior.
- L'interès principal de l'espionatge seria obtenir informació de caire militar sobre l'enemic per tal de debilitar-lo, atacar-lo o confondre'l estratègicament. Es donarien alguns casos d'espionatge polític i, més rarament, econòmic.
- La creació d'un Servei Secret Militar esdevindria clau per fer front a l'espionatge enemic així com per gestionar el propi. Seria l'instrument indispensable per endegar i pal·liar els diferents processos.
- Tant els immigrants com els estrangers tindrien un paper molt rellevant en la lluita contra el nazisme i en l'estratègia espia. Això es deuria, en el cas dels immigrants, en el convenciment ideològic comunista i en la unió per la lluita contra el "mal". En el cas dels estrangers, la invasió nazi dels seus respectius territoris els faria aixoplugar-se sobre l'Estat rus.
- Esdevindria algun cas on alemanys treballaven en l'espionatge soviètic i a l'inrevés tant per discrepàncies ideològiques amb els règims dels seus respectius països (potser perquè haurien estat desterrats o haurien fugit) com per interessos econòmics, això seria, un ofici més de l'època.

Abans de presentar l'anàlisi que hem dut a terme, apuntem que el treball resta dividit en tres grans blocs els quals corresponen a la divisió cronològica des d'on hem partit per desenvolupar-lo.

El primer bloc s'iniciarà el 1917, amb la Revolució bolxevic, i clourà a les portes de la Segona Guerra Mundial. En aquest bloc, però, també s'inclourà un primer apartat sobre els orígens de l'espionatge soviètic així com la seva organització i estructuració.

El segon correspondrà a l'important paper de la intel·ligència soviètica en la Guerra Civil espanyola i a la participació i influència dels comunistes espanyols en els Serveis Secrets de la URSS.

El tercer i darrer bloc es centrarà en la Segona Guerra Mundial i la Gran Guerra Patriòtica encabint, també, la participació i rellevància de comunistes espanyols i estrangers, en general.

1. L'ESPIONATGE COM A FORMA DE CONTROL SOCIAL: UNA EVOLUCIÓ FINS A LA SEGONA GUERRA MUNDIAL.

1. 1. ORIGENS TSARISTES: LA HISTÒRIA I L'ESTRUCTURA.

Per identificar el procés de l'espionatge amb les seves fases cal, primerament, assentar l'origen i les transformacions de la seva màxima institució o organització. Tal i com exposa E. Frattini en el seu *KGB. Historia del Centro*¹, l'origen històric del KGB (Comitè per a la Seguretat de l'Estat) el trobem a mitjan segle XVI, el 1565 concretament, amb la creació de la primera Policia Política de Rússia. El creador de tal organisme fou Ivan “El Terrible”, primer Gran Duc de *Moscovia* coronat Tsar, i portà per nom *Oprichnina*. La missió dels *Oprichniki* era ensumar i escombrar la traïció, com quedà palès en les seves muntures on es representava un cap de gos i una escombra. Aquest, doncs, fou el primer precedent del que, durant tot el segle XX, es coneixeria amb les diferents sigles de la Cheka, l'OGPU, la GPU, l'NKVD i el KGB.

La gran matança –o purga– d'aquesta institució es va produir el 1570 i va constar de l'assassinat de tots els homes i ancians de Novgorod, de la tortura i execució de les dones i l'esclavitud sexual de totes les nenes d'entre 10 i 15 anys durant 35 dies.

Tanmateix, aquest organisme mai va arribar als límits i a les accions de la Policia Política stalinista. El propi dictador elogiava el paper progressista de l'*Oprichnina* pel que fa a la centralització del poder de l'Estat i a la reducció del poder aristocràtic. No obstant, com exposen Andrew i Gordievsky en el seu *KGB. La Historia de sus Operaciones desde Lenin a Gorbachov*, Stalin “*criticó a Iván por perder en la oración el tiempo que podía haber empleado mejor liquidando a más boyardos*”².

L'*Oprichnina* fou abolida el 1572 i no es va conèixer cap organització de l'estil a Rússia fins el 1697 quan es va crear la *Preobrazhensky Prikaz* (Oficina) de mans del Tsar Pere I. Al seu creador se'l recorda com el modernitzador de l'Estat Rus. Ell mateix instaurà com a capital Sant Petersburg. Igualment, també se'l recorda com un governant cruel i terrorífic. Aquesta fou abolida l'any 1729, tot just quatre anys després de la mort del Tsar.

El relleu fou pres per l'*Okhrana* que esdevingué l'aparell de seguretat de l'Estat rus durant l'era tsarista de 1672 a 1725 i fou també creada per Pere “El Gran”. (S'entén, doncs que la *Preobrazhensky* i l'*Okhrana* eren coetànies). Aquest organisme durà segles i un dels seus agents,

¹ FRATTINI, E., *KGB: Historia del Centro*, Edaf, Madrid, 2005, p. 18.

² ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior de sus operaciones desde Lenin a Gorbachov*, Plaza y Janés/Cambio 16, Barcelona, 1991, p. 45.

informador dels bolxevics, fou Josef Vissarionovich Dzhugashvili més conegut com a Josef Stalin³.

Fins el fracassat aixecament del Desembre de 1825 no hi va haver més intents de crear una Policia Política especialitzada. Els desembristes foren el primer moviment revolucionari de Rússia amb l'objectiu de crear un nou sistema polític que substituís al Tsar i que abolís l'esclavitud, ja fos una república o una monarquia constitucional.

Un any després, el Tsar Nicolau I va transformar la Tercera Secció de la Cancelleria Imperial en Policia Política per tal d'evitar més aixecaments. Tant el Tsar com el cap de la Tercera Secció, el comte Benckendorff, volien allunyar-se de l'*Oprichnina* i de la *Preobrazhensky*. Tot i així, la seva principal empresa era acabar amb la dissidència política en totes les seves formes.

Nicolau I va institucionalitzar el crim polític. El Codi Criminal de 1845 així ho indica, amb condemnes draconianes per escriure o difondre obres que faltin al respecte a l'autoritat sobirana, el propi sobirà o el seu govern. Cal tenir en compte que, des de 1845 fins a 1988, exceptuant el període de 1905 a 1917, qüestionar o faltar al respecte a l'ordre existent seguia esdevenint un delictes. “*El zarismo legó al bolchevismo una cultura política y un sistema legal en el que sólo el Estado tenía derechos*”⁴.

La particularitat de l'*Ojrana*, però, és que era única en l'Europa del moment ja que comprenia un camp d'operació enorme i amb un abast de poders inimaginables. A més, no només actuava al marge de la llei sinó que era una llei en sí mateixa. El tsarisme depenia de l'omnipotència de la Policia Política per a la seva supervivència. Aquesta era la gran diferència de Rússia amb la resta d'Europa segons deia Piotr Struve el 1903⁵.

El 1887, un tal Alexandr Ulianov fou condemnat a mort per intentar assassinar el Tsar Alexandre III. Aquest, tenia un germà de 17 anys, Vladimir, el qual va jurar venjar-se del tsarisme. Posteriorment, se'l coneixeria amb el sobrenom de *Lenin*.

Per altra banda, els jueus foren el grup més perseguit en l'Imperi Rus. Sobretot durant el regnat d'Alexandre III (1881-1894) i de Nicolau II (1894-1917), l'antisemitisme, els pogroms i les diverses formes discriminatòries van provocar que l'èxode de jueus russos es comptabilitzés en

³ Tanmateix, però, C. Andrew i O. Gordievsky, en el seu *KGB. La Historia interior de sus operaciones desde Lenin a Gorbachov*, p. 64, creuen poc probable la participació d'Stalin en aquesta organització tot i que no donen cap explicació al respecte; només afirmen l'interès de la *Ojrana* (o *Okbrana*) en reclutar-lo.

⁴ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 47.

⁵ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 49.

milions. El descontentament popular fou focalitzat en els jueus. Tot i que l'Ojrana no va originar aquests fets sí que els va incitar o recolzar titllant d'essència del mal la “*desgraciada ineptitud de los judíos para un trabajo productivo y saludable*”.

Així mateix ho justificà el darrer cap de l'Ojrana, A. T. Vasiliev:

“El Gobierno no hubiese tenido nunca el menor motivo para adoptar medidas dirigidas contra los judíos si éstas no se hubiesen hecho imperativas por la necesidad de proteger a la población rusa y especialmente a los campesinos... Había una cierta opresión de los judíos en Rusia pero, por desgracia, estaba lejos de ser tan efectiva como debiera. El Gobierno trataba de proteger a los campesinos de la explotación despiadada de los judíos, pero su acción daba demasiados pocos frutos...”⁶. Aquest fort antisemitisme s'incrementarà amb Stalin.

Pel que fa a la política exterior, l'Ojrana, que comptava amb una Agència Estrangera (*Zagranichnaia Agentura*), tenia com a principal missió la vigilància dels emigrats russos ja que molts d'ells responien a polítiques i ideologies dissidents. No obstant, duia a terme d'altres activitats relacionades amb la influència en governs d'altres països i més “accions especials”.

En els anys tombants de segle, l'onada europea d'assassinats i atemptats vers autoritats estatals va propiciar una Conferència Internacional, el 1898, d'agències de seguretat per tal d'interrelacionar-se i compartir informació sobre aquest aspecte. El 1913, però, després d'una sèrie de protestes per l'actuació de l'agència russa a França, aquesta fou liquidada sobre el paper. Tanmateix, va seguir operant tot i que molt més discreta i secretament que en el passat.

Concretament,

“la contribución más importante de la Ojrana en la elaboración de la política exterior zarista fue su papel precursor en el desarrollo de sigint (abreviatura de Signals Intelligence), las señales que el Servicio de Espionaje obtenía de interceptar y, cuando era posible, de descifrar las comunicaciones de otros gobiernos”⁷.

La *Signals Intelligence* (d'ara endavant *sigint*) s'encarregava d'obtenir i desxifrar informació d'altres Governos. A més, aquesta disposava de “cambres negres” les quals funcionaven des de 1740 i des d'on s'interceptava tota la correspondència. La *Signals Intelligence* tingué una forta importància en la Rússia del canvi de centúria així com en la política exterior tsarista. Tanmateix, la recopilació i anàlisi de dades es va veure afectat per la rivalitat entre els diferents departaments. Per exemple, la informació militar secreta era competència de la primera secció de l'Estat Major. El seu cap, i antic oficial del Servei d'Intel·ligència del seu país, l'austriac Alfred Redl, esdevingué l'agent més important d'Europa de la generació anterior a la Primera Guerra Mundial.

No obstant això, però, els diplomàtics i cònsols tsaristes també s'ocupaven de l'espionatge de valor militar. També existia la *Human Intelligence* (“*Humint*”) que esdevenia la intel·ligència humana

⁶ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., KGB. *La Historia interior...*, p. 50.

⁷ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., KGB. *La Historia interior...*, p. 56. El parèntesi en la cita és meu.

sobre la qual l'Exèrcit hi tenia força interès, tot al contrari que en la seva pròpia competència, la *Sigint*. Tanmateix, fou gràcies a aquesta que els russos varen guanyar la primera gran batalla del Front de l'Est en la Primera Guerra Mundial, la Batalla de *Tannenberg* el 1914.

Finalment podem apuntar que

“Aunque el sistema de espionaje de la Rusia zarista era difuso y pobremente coordinado, establecía una serie de importantes precedentes para el período soviético. Se ocupaba de una amplia variedad de “medidas activas”, así como de la obtención de información secreta. Estaba a la cabeza del mundo en *sigint* y en la utilización del espionaje para ayudar a sus descifradores de códigos. Y en Alfred Redl tenía el prototipo de los más numerosos agentes infiltrados extranjeros (o “topos”) que en los años treinta iban a convertirse en el principal activo del Espionaje soviético”.

Igualment, els bolxevics, després de la fallida revolució de febrer, es van assabentar que des de la divisió del POSD (Partit Obrer Socialdemòcrata) en les faccions menxevic i bolxevic, el 1903, ells havien estat el grup revolucionari més infiltrat en activitats de la *sigint*. Això, posteriorment, va “persuadir a los Servicios de Espionaje soviéticos del potencial de los agentes infiltrados como arma contra sus adversarios”⁸.

El propi Stalin restava documentat en l'*Ojrana*, organització que es va dedicar a destruir ja que oferia fonts verídiques sobre la deslleialtat d'aquest cap a Lenin. El 1909, per exemple, el criticava per una sèrie d'errors teòrics i una política d'organització incorrecta. Tanmateix, però, l'Agència Estrangera va interceptar una missiva d'Stalin compartint les línies leninistes ja al 1910. En aquesta feia saber que la línia de Lenin era la correcta descrivint-lo com a un home intel·ligent.

El propi Lenin era el màxim exponent de la no unificació entre menxevics i bolxevics, de la desavinença definitiva entre les dues faccions del POSD. La infiltració del partit bolxevic va jugar a favor del líder el qual va rebre l'ajut de l'*Ojrana* en el seu propòsit. Tanmateix, però, l'*Okhrana* creia que la divisió dificultaria la victòria mentre que, per altra banda, el propi Lenin estava convençut que “Sólo una elite “monolítica” disciplinada y doctrinalmente pura de revolucionarios empedernidos podía llevar al pueblo ruso a la tierra prometida”⁹. Tot i no assolir mai l'objectiu final, les línies de Lenin donaren els seus fruits al prendre el poder a la Revolució de 1917, tot i ésser inferior en nombre als menxevics i als socialistes revolucionaris.

En aquest sentit, l'*Ojrana* va caure derrotada i va apuntar la seva imminent desaparició. La intenció dels alçats a favor de la Revolució era eliminar la Policia Política de Rússia per a no tenir-

⁸ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 63.

⁹ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 66.

ne mai més. El propi Govern Provisional i el Soviet de Petrograd així ho volien. El que succeí fou que mai la van poder eliminar (o no van voler).

Un cop anotat l'origen històric de l'organització, cal explicar l'origen estructural i administratiu de la mateixa el qual prové de la Cheka (Comissió Extraordinària per a Combatre la Contrarevolució i el Sabotatge).

A partir d'aquest organisme s'inicia tota una sèrie de reformulacions i remodelacions del mateix per tal de maquillar les purgues stalinistes i les brutes actuacions dels seus agents. Aquesta activitat va durar fins a la fi de la pròpia URSS.

Cal fer esment, també, de la *Lubyanka* o *Dom Dva* (casa número 2) que fou el quarter general del Servei de Seguretat soviètic des de 1917 fins a 1991. La façana principal donava a una plaça amb el nom de Félix Edmundovich Dzerzhinski, un intel·lectual polonès que fou cap de la Cheka. El 1991, la plaça passà a anomenar-se plaça de Lubyanka¹⁰.

1. 2. ELS INICIS DE L'ESPIONATGE SOVIÈTIC: DES DE LA REVOLUCIÓ D'OCTUBRE FINS A 1930.

La vida de la Cheka fou curta (de 1917 a 1922) ja que el 1922 es va batejar com a GPU (Administració Política de l'Estat) i el 1923 com a OGPU (Administració Política Unificada de l'Estat) fins el 1934.

Tanmateix, però, la Cheka fou creada amb intenció de reduir “*la minoría de explotadores por la mayoría de los esclavos de ayer*”, segons el propi Lenin. Poc podria imaginar ell mateix que la Cheka durés tant quan una de les seves premisses al poc de la Revolució predicava la no creació d'un cos de Policia ni, molt menys, d'un de secreta¹¹. No obstant, però, la manca de poder de les classes obreres, el no assoliment del suport de la majoria de la societat russa i l'enorme oposició tant a dins com a fora de les seves fronteres va suposar la creació d'un “aparell especial” que s'encarregués de combatre i apartar a aquells “contrarevolucionaris” que no estaven d'acord amb allò sortit de la Revolució d'Octubre de 1917.

Així fou com es creà la *Vserossiiskaia Chrezvychainaia Komissia po Borbe s Kontrevoliutsiei i Sabotazhem* coneguda com Cheka.

Les 3 tasques principals d'aquesta eren: Investigar i liquidar temptatives de contrarevolució i sabotatge; jutjar als sabotejadors i contrarevolucionaris i imposar-los-hi mesures; i dur a terme investigacions preliminars per a adoptar mesures preventives.

¹⁰ SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales. Yo fui testigo de las purgas estalinistas. Yo fui el responsable del asesinato de Trotski. Yo conseguí los secretos de la bomba atómica. Yo dirigí el espionaje soviético durante la guerra fría*, Plaza y Janés, Barcelona, 1994, p. 25.

El 1922, però, es canvia el nom a GPU per tapar o fer oblidar els excessos exercits per la Cheka. Per un decret de Lenin del mateix any, la GPU es va convertir en la major font d'informació de tots els segments de la societat soviètica. Igualment, el 1923 s'esdevé un altre canvi: Es passa de GPU a OGPU la qual es sotmetrà a l'NKVD (Comissariat Nacional d'Assumptes Interns) el 1934. Aquest s'amplià per poder dur a terme les purgues d'Stalin i dirigir l'extensa xarxa de Gulags¹².

El protagonisme dels Serveis Secrets es va confeccionar i va anar incrementant a partir de la Revolució. Aquí s'iniciaria la seva primera gran fase, el seu primer gran moment recolzat i envigorit pel clamor popular propi de la Revolució.

La seva missió s'ha anat configurant entorn el control dels governats, del Poble, per mitjà del terror i la violència, del secretisme, les mentides i la contrainformació.

El propi Frattini ens ho argumenta:

“El KGB organizó una inmensa red de informadores y delatores que se extendía hasta los confines más lejanos de la sociedad soviética. Sus agentes permanecían infiltrados desde el Estado Mayor de las Fuerzas Armadas hasta la más humilde aldea de Siberia. Todo y todos estaban controlados. Los agentes del KGB vigilaban a las personas, a las familias, a los amigos de estas y también a los enemigos. Los cuerpos de vigilancia electrónica del KGB vigilaban y protegían las comunicaciones a través de las cuales se comunicaban los dirigentes del país y del partido. [...]”¹³.

Fins i tot, com explica Krivitsky, el propi Lenin va patir un atemptat el 1918 instigat per la Cheka la qual s'havia convertit en un instrument de terror i d'execució en massa, fins i tot, cara endins¹⁴.

En els primers anys de vida d'aquests Serveis Secrets, i com a dada exemplar i significant que aporta Frattini, fins el 1925 es van executar 250.000 enemics dels bolxevics així com també es van empresonar a 1.300.000 persones en els famosos i temuts Gulags.

Els Serveis Secrets soviètics, com ens aporta Javier Juárez en la seva magnífica biografia sobre África de las Heras, més coneguda com a *Patria*, es dividien en dos grans organismes¹⁵: Un fou la Cheka (NKVD en l'època de la Segona Guerra Mundial) de la qual ja n'hem parlat; l'altre fou el GRU (*Glavnoye Razvedyvatelnoye Upravleniye*); Directori d'Intel·ligència Militar que fou creat el 1918 per Lenin. Al principi fou emprat per tasques de defensa, per conèixer moviments de tropes, intencions i desplegaments militars en guerra. També per evitar aixecaments militars dins l'Exèrcit Roig. Després de la Segona Guerra Mundial va assumir tasques d'espionatge a l'estranger en matèria científica.

¹¹ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 70.

¹² SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 25.

¹³ FRATTINI, E., *KGB: Historia...*, p. 14.

¹⁴ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio Secreto Militar Soviético*, Sucesor de Hipólito de Pablo, Guadalajara, 1945, p. 170.

Aquest organisme també va participar en purgues i, fins i tot, les organitzava. La primera gran purga es va dur a terme l'any 1920 pel simple fet d'haver realitzat informes incorrectes sobre Polònia. Qui la va patir fou de ple l'Exèrcit Roig. El 1926, el GRU va patir una reorganització i els anys posteriors (1929-30 i 1935) va dur a terme d'altres purgues de gran ressò.

És lògic pensar que si el màxim objectiu dels Serveis Secrets era controlar el Poble, l'espionatge i les execucions fossin els altres dos elements d'aquest triangle destructiu. En els anys 30, doncs, les purgues militars i polítiques ordenades pel propi Stalin eren la màxima funció de l'NKVD.

En l'etapa de la *Nomeklatura*, l'espionatge exterior s'incrementa en nombre d'organismes. Apareix l'INO com a Servei Exterior o Departament Exterior d'Intel·ligència. La seva principal funció fou coordinar les *rezidenturas* o estacions d'intel·ligència a l'exterior. De 1929 a 1934 fou dirigit per Artur Artuzov, heroi de l'"Operació Trust" centrada en atemptar vers membres de l'Exèrcit Blanc (Exèrcit tsarista) a l'estranger els quals organitzaren una oposició vers el règim stalinista¹⁶. A la jubilació d'Artuzov, el càrrec fou recollit per Abraham Slutsky.

També existia el Directori d'Operacions Especials, principal centre d'actes de sabotatge i de penetració il·legal a Occident. La seva premissa era clara: La guerra no es pot evitar. Durant la Segona Guerra Mundial va créixer considerablement i tenia la funció de preparar els "il·legals" – espies sense immunitat diplomàtica que vivien a l'estranger sota identitat falsa – per a operacions a Alemanya i a l'Europa de l'Est.

L'espionatge soviètic, doncs, ramificava en molts àmbits: Militar, polític, civil, bèl·lic,... però en tots portava inherent la condició de manipulació i aniquilació d'aquells que no el deixaven actuar a la seva voluntat. Amb això es pot apreciar la similitud i la personificació que es pot fer de l'espionatge soviètic en la figura d'Stalin.

En aquest sentit, i com explica Sudoplatov, existien dos grans tipus d'operacions d'espionatge a l'estranger, on ell actuà des de 1934 de la mà d'Slutsky: Viure clandestinament a Occident elaborant xarxes de confidents i agents a l'espera dels encàrrecs de Moscou (missió de llarga durada; de 5 a 15 anys) o, més perillós, infiltrar-se en els serveis secrets enemics fent-se passar per un rus simpatitzant¹⁷.

El propi Lenin, ho deia el 1920, molt abans que Stalin es pogués imaginar el futur que tindria:

"El concepto científico de la dictadura significa ni más ni menos un poder sin límites que descansa directamente en la fuerza, que nada lo circunscriba, que no sea

¹⁵ JUÁREZ, J., *Patria: Una española en el KGB*, Debate, Barcelona, 2008, p. 67-68.

¹⁶ SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 26.

¹⁷ SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 39.

frenada por ninguna ley, o por ninguna regla absoluta. Ninguna otra cosa, excepto esto”¹⁸.

Definició que seria perfectament vàlida si anés intrínsecament lligada al dictador comunista.

1. 3. LA CONSOLIDACIÓ DEL SISTEMA: DE 1930 FINS AL PRELUDI DE LA SEGONA GUERRA MUNDIAL.

Una segona fase que podríem atribuir a l'espionatge soviètic esdevindria, en un marc cronològic, la dècada dels anys 30, quan el malestar augmentava a tot el continent europeu; quan els totalitarismes començaven a moure masses i quan Alemanya despertava les mirades de tot el món amb l'auge dels nacionalsocialistes i del seu particular líder: Adolf Hitler.

No hem d'oblidar ni obviar que en alguns països europeus ja s'havien deixat veure les primeres mostres de feixisme. Aquest és el cas d'Espanya la Guerra Civil de la qual (1936-1939) va servir per mesurar forces entre demòcrates i totalitaris i fou un perfecte camp d'entrenament on desenvolupar l'assaig general abans d'iniciar la Segona Guerra Mundial. No només no hem d'oblidar ni obviar l'escenari espanyol sinó que l'hem de tenir en gran consideració ja que tant geogràfica com demogràficament fou tremendament important a l'hora de sumar forces per la pugna entre comunisme i nazisme.

D'aquest escenari, però, no n'avançarem esdeveniments; en parlarem més endavant on hi dedicarem tot un apartat.

La dècada dels 30, doncs, esdevé una fase d'important creixement de l'activitat de l'espionatge soviètic el qual es veu intensificat, en gran part, per l'auge del nazisme alemany.

Com ens han assenyalat diversos autors, Stalin s'emmirallà profundament a imatge i semblança de Hitler. Aquell feia creure al món que promovia un odi ferm vers aquest però, de portes endins, era tot ben diferent. Així doncs, Stalin va dur a terme una política enganyosa i hipòcrita tant amb el seu propi Partit com amb el seu propi país i la resta del món¹⁹.

Diversos agents, oficials i alts càrrecs de l'Exèrcit deserten de la URSS degut a l'oposició a la política stalinista. Un dels exemples més clars fou Gualterio (Walter) G. Krivitsky, cap del Servei Secret Militar Soviètic a l'Europa Occidental. Va desertar el 1937 degut a l'oposició vers Stalin i fou el primer en trencar el pacte de silenci. Degut a les purgues del dictador del mateix any, Krivitsky fugí de Moscou i demana asil a Gran Bretanya i als Estats Units, països pels quals acaba

¹⁸ FRATTINI, E., *KGB: Historia...*, p. 12.

¹⁹ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 17.

treballant dins el seu Servei d'Espionatge desvetllant els secrets més ben amagats de la URSS²⁰.

Així doncs, citem un fragment del llibre autobiogràfic de Krivitsky en el qual afirma que

“Ahora, cuando aparece tan dolorosamente claro que el peor camino para combatir a Hitler es ocultar los crímenes de Stalin, todos los que hayan colaborado en aquel desatino deben decirlo. Si estos últimos años trágicos nos han enseñado algo, es que la marcha de la barbarie totalitaria no puede ser detenida por cambios estratégicos de posiciones, por verdades a medias ni por falsedades. Mientras no se pueda imponer el método por el cual la Europa civilizada devuelva al hombre su dignidad y su valor, yo creo que todo aquel que no pertenezca al partido de Hitler y Stalin convendrá en que la verdad debe ser su mejor arma, y aunque lo maten deberá seguir proclamándolo”²¹.

Mauricio Carlavilla, encarregat de la redacció de les notes a peu de plana del llibre de Krivitsky, publicat el 1945, quatre anys després de la mort de l'autor, contesta molts cops a aquest i deixa en evidència que segons aquesta tesi la veritat sobre Stalin només pot ser dita quan perjudica a Hitler i al feixisme. Per això, Stalin és criminal quan s'alia amb Hitler, no abans. Com a bon bolxevic, Krivitsky només assenyala el seu líder quan aquest deixa d'afavorir el Poble i, a més, actua perjudicant-lo. Des del moment de la seva desertió, Krivitsky passa a formar part de “l'Oposició”: Tots aquells que no estan amb Stalin i als quals se'ls anomena feixistes, trotskistes o demòcrates.

La fi d'aquesta segona etapa de l'espionatge soviètic s'esdevindria amb la signatura del Tractat Germanosoviètic (23-8-1939). Aquest simbolitzà, simultàniament, l'auge i el declivi d'aquesta segona fase. Es creia en auge degut a la signatura d'aquest acord que es confiava que servís per enderrocar el capitalisme i instaurar el comunisme a nivell mundial. El declivi, però, no va trigar gaire en deixar-se veure degut a la invasió nazi de la URSS dos anys després deixant palès que aquell acord, per Hitler, era puntual. Declivi, però, en el sentit teòric d'haver signat un tractat sota unes expectatives que no només no es van complir sinó que van esdevenir totalment contràries. Segons Krivitsky²², el fet simbòlic que acompanyà la fi d'aquesta etapa fou la dissolució de la Internacional Comunista, com a conseqüència de la signatura d'aquest tractat, nascuda vint anys abans.

Quan s'inicia la Guerra Civil a Espanya, l'escenari geogràfic del terror stalinista pren dos gran focus: Moscou (i, en conseqüència, la URSS) i Espanya (principalment, la zona republicana).

²⁰ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p.79-80.

²¹ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 19.

²² KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 47. No sabem ben bé perquè Krivitsky dona aquesta informació ja que la Internacional Comunista es va dissoldre el 1943 i no el 1939 com diu ell. Igualment, el 1943 Krivitsky ja feia 2 anys que era mort i, tot i que a partir del Tractat Germanosoviètic les tasques del Komintern es van reduir, la funció de la III Internacional seguia en marxa, fins i tot, més enllà de 1943 quan, teòricament, ja s'havia dissolt.

Cal posar sobre la taula els episodis de terror, purgues, conspiracions i execucions que es van succeir a la Rússia stalinista en la dècada dels 30, principalment en els darrers anys de la mateixa.

La gran purga de l'OGPU s'esdevé als anys 1937-1938. Durant la dècada dels 30, com ja veníem avisant, els ànims es van escalfant i el 1934 es duu a terme una investigació a tots els membres del Partit apartant-ne a aquells considerats antistalinistes.

El gran protagonista d'aquesta purga fou Iéjov com a cap de l'OGPU en substitució de Jagoda i que fou anomenat Comissari del Poble per a Assumptes Interns.

Com en tota purga, les víctimes han d'estar proveïdes d'un argument suficientment pesant per tal d'apartar-les dels seus càrrecs i d'executar-les. Lògicament, pocs dels purgats complien els requisits i la majoria d'acusacions eren completament falses. Fins i tot s'obligava als acusats a confessar mitjançant tortures. El propi Jagoda fou acusat d'haver servit al Tsar i de treballar pels alemanys²³.

Les paraules de Krivitsky són clares:

“[...] durante el tiempo que duró la purga de Stalin, el propio concepto de culpa se había perdido por completo. Las razones para la detención de un hombre no tenían relación alguna con los cargos que se le imputaban. Nadie esperaba que las tuvieran. Nadie lo pedía. La verdad llegó a estar por completo fuera de la razón”²⁴.

Ràpidament, l'OGPU va esdevenir un Estat dins el propi Estat i va arribar a controlar i a comandar un nombre de serveis i departaments inimaginables. Fins i tot volia ampliar geogràficament l'escenari purgatori. Per exemple, a Espanya, a l'octubre de 1938 els dirigents del POUM foren acusats de traïció, espionatge i atemptats vers el Govern. Així es volia demostrar que tots els antistalinistes eren conspiradors trotskistes-feixistes. Però fora de la URSS tot era més complex i els detinguts espanyols, en aquest cas, mai van confessar ser espies de Franco.

Amb aquests dos grans focus oberts (Espanya i la pròpia URSS), es va arribar al punt de la coordinació i correlació d'un procés d'espionatge que abastava tot el planeta (1937-1938). No obstant, és lògic creure que un procés tant complex portaria a un nombre més equiparat entre fracassos i encerts.

Tornant a la purga de 1937, aquesta fou coneguda com “La purga de Iéjov” o *Iéjovchina*, autor de la mateixa, i el període comprès entre 1935 i 1939 fou anomenat com a “Gran Terror”. Per intentar transmetre la magnitud de l'actuació del Comissari, enumerarem els directoris, càrrecs o sectors fins a on la mà de Iéjov va arribar: Membres del Consell de Guerra, membres del Comitè Central d'Stalin i la seva comissió de control, membres del Comitè Executiu dels Soviets, del Consell de Comissaris del Poble, del Consell de Treball i de Defensa, dirigents de la Internacional

²³ KRIVITSKY, W. G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 176.

Comunista, ambaixadors i diplomàtics, caps de les Repúbliques de la URSS, 35.000 membres del cos d'oficials, redactors de "Pravda" i "Izvestia", dirigents de la Lliga de Joventuts Comunistes. "El horror alcanzó tal grado, que Stalin, para salvarse a sí mismo, tuvo que ejecutar a su ejecutor" (Iéjov)²⁵.

Però l'acció no es quedà aquí. Cal tenir sempre present que Stalin havia adoptat una postura de defensa malaltissa cap a la seva persona i, dos anys abans, fins i tot va dictaminar una mesura contra els menors d'edat: "Medidas para combatir la criminalidad entre menores" (8-4-1935).

Pena de mort a nens menors de 12 anys per robament i traïció. Camps de concentració, treballs forçats i la mort. "Traidores, espías, trotskistas, fascistas y agentes de Hitler i del Mikado"²⁶.

Aquesta actitud i aquest augment de la violència, del terror i del totalitarisme del dictador fou una còpia – que es quedà en això, en còpia – amb la qual intentà imitar Hitler. Stalin es fixà en la purga de 1934 de Hitler per dur a terme la seva

"pero Stalin no llevó a cabo la purga del mismo modo que Hitler. Hitler se había enfrentado con una oposición organizada y retardadora, y dio el golpe con la velocidad del rayo, haciendo frente a una actitud general y profunda de rebelión. La tarea de Stalin era la de suprimir a todos los líderes potenciales de cualquier movimiento para desplazarle del mando. Por esta razón, Stalin obró con más calma [...]"²⁷.

Stalin estava profundament encegat per la seva admiració cap a Hitler i l'esforç d'amagar-ho i negar-ho cap a la resta del món, i fins i tot cap als seus, fou una carga molt complexa que el dictador soviètic mai va saber portar del tot bé.

Els homes d'Stalin més radicals, revolucionaris o incrèduls (oficials, agents secrets, soldats, funcionaris,...) restaven al seu servei creient servir a la Revolució i creient-se revolucionaris de cap a peus.

"Habían consagrado sus vidas al servicio del Partido y veían que no quedaba otra manera de servirle – y mantener así la ilusión de que estaban sirviendo a la revolución – que obedecer en todo a Stalin. Ésta es la explicación básica de las confesiones [...]"²⁸.

Tanmateix, en aquells moments, Stalin i el Partit ja esdevenien un ens únic i el propi dictador ho va reiterar en diverses ocasions.

Per aquest motiu, el de servir al Partit i a la Revolució, els qui encara restaven encegats vers l'actuació del seu líder exercien una veritable pugna amb el jutge en el moment del seu judici. En aquest sentit, l'acusat encara s'autoacusava de més crims dels que se l'imputaven. A partir de 1937, aquest procediment va esdevenir cada cop menys sorprenent en els judicis dels fidels a

²⁴ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 186-187.

²⁵ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 205-206.

²⁶ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 207.

²⁷ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 211, 217-218.

²⁸ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 237.

Stalin. Com diu Krivitsky, un procediment només propi de dements.

Mica en mica, doncs, el terror esdevé l'únic fi substituint els qui al principi foren considerats fanàtics revolucionaris pels qui, essent la mateixa persona, esdevingueren executors sense moral. Segons Carlavilla, a les notes, Krivitsky anomena revolucionaris als qui atempten vers el poble, en canvi, al iniciar-se les purgues internes entre els propis comunistes, aquests esdevenen “*ejecutores endurecidos, desenfrenados y sin moral*”²⁹.

Una de les purgues que va adquirir més ressò fou la que es va dur a terme l'11 de juny de 1937. Les víctimes foren 8 alts càrrecs de l'Exèrcit Roig i el General Tujachevsky per haver estat descoberts com a membres d'una conspiració amb una potència estrangera, Alemanya.

Realment, el propi Stalin n'era el conspirador i ell va causar i promoure tal exterminació. En aquests moments es creia a punt d'establir l'acord amb Hitler. El crim es va dur a terme per destruir una font d'informació sense control, independent de la Gestapo, la qual revelava la prova que Stalin tenia contra els caps de l'Exèrcit i per on es filtraven tals proves i tal conspiració.

Carlavilla torna a oferir-nos la seva opinió vers l'actitud que havia pres Stalin. Una actitud tant defensiva i malaltissa descobria la por que tenia de trobar-se la negativa vers el pacte amb Hitler per part dels seus oficials i més alts càrrecs de l'Exèrcit. Heus ací el motiu principal de les purgues³⁰. Amb aquesta tesi, Carlavilla torna a posar en evidència el criteri de Krivitsky el qual només veu punibles les accions d'Stalin si aquestes van encarades a pactar amb el feixisme; la resta d'accions, doncs, es podien tolerar i obviar.

Una altra de les accions més elaborades d'Stalin va desenvolupar-se arreu de tota Europa i el propi Krivitsky s'hi va veure implicat en bona part. Aquesta va succeir mesos abans de la que acabem d'exposar, a cavall entre 1936 i 1937, quan Stalin estava encara intentant obtenir resposta de Hitler.

Krivitsky, que estava per aquella època treballant a Alemanya, ha de paralitzar les seves accions per ordre de Iéjov i Stalin. A més, se li demana que mobilitzi a dos dels seus agents per ésser enviats a França.

L'acció anava focalitzada al “Cercle Gutchkov”. Aquest era un grup molt actiu de russos blancs units al Servei Secret Militar Alemany i a la Federació de Veterans de l'Exèrcit Tsarista.

Gutchkov era un blanc i tsarista que, després de la Revolució de 1917, va organitzar aquest grup a

²⁹ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 171.

³⁰ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 254.

l'estranger que mantenia relacions amb els elements alemanys interessats en expandir-se cap a l'est.

Tanmateix, Stalin disposava de col·laboradors a totes les parts del món, fins i tot a l'Alemanya nazi i, sorprenentment, dins la Gestapo. Stalin, en una de les seves connexions amb els seus col·laboradors nazis, demana informació sobre els espies soviètics que hi havia dins l'Exèrcit Roig.

L'obsessió malaltissa d'Stalin el va bolcar a establir una institució d'espies per a espiar espies. Fins i tot l'OGPU tenia un espia dins el "Cercle Gutchkov" el qual treballava coordinat amb la Gestapo.

Què té a veure el Cercle Gutchkov amb Krivitsky i amb les purgues? El fil de la conspiració era el General Skoblin. Era el col·laborador d'Stalin dins el Cercle, membre de l'OGPU i també col·laborador amb la Gestapo. Va proporcionar tota la informació que Stalin requeria. Com a membre del Cercle, però, la seva coartada era ser agent de la Gestapo (amb qui el Cercle tenia contacte; un contacte que es considerava fiable i amic).

El cap dels Veterans Tsaristes, el General Miller, tenia Skoblin en bona consideració i era membre del seu Consell personal. En aquest aspecte, Skoblin es feia passar per un dels caps de les forces tsaristes a l'estranger.

A la trama li va faltar molt poc per esdevenir un èxit però fou el mateix Miller qui s'ho ensumava tot. Skoblin l'havia citat per entrevistar-se amb dos oficials alemanys. Aquests dos personatges eren els agents que Krivitsky va reclutar per ordre de Slutsky, cap de l'INO, la qual venia directament donada per Iéjov i Stalin.

Miller, amb molts anys d'experiència a les seves espatlles, mai se'n va acabar de refiar i per això va deixar escrita una nota adreçada als seus companys de la Federació de Veterans Tsaristes avisant de la trobada i del possible perill.

Per justificar l'execució de Miller i d'altres membres de la Federació del "Cercle Gutchkov", Stalin va fer creure que havia estat descoberta una conspiració contra la seva persona per part d'alguns Generals de l'Exèrcit Roig i la Gestapo. Realment, però, la conspiració va ser creada pel propi dictador cap als Generals emprant contrainformació de la Gestapo entregada a l'OGPU per les mateixes forces tsaristes, enganyades³¹.

En aquells anys, a les darreries de la dècada dels 30 quan el nazisme començava el seu "pas triomfant" per Europa i Stalin jugava a l'acord amb Hitler i la intervenció a Espanya, la consigna

que es transmetia i es donava des de les mateixes institucions soviètiques era ben clara: “*Acusaos, denunciaos los unos a los otros, si queréis continuar entre los seres vivientes*”³². El propi Iéjov va pronunciar aquestes paraules.

Podríem analitzar infinitat de purgues i de víctimes durant els anys immediatament anteriors a la Segona Guerra Mundial i en els anys de la Guerra Civil Espanyola perquè n’hi ha, i no precisament en poc nombre. Tanmateix, aquestes qüestions incumbeixen en altres apartats del treball i, per tant, seran tractades posteriorment.

2. L'ESPIONATGE SOVIÈTIC I LA INFLUÈNCIA DE LA URSS EN LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

El desplegament soviètic a l'Espanya republicana fou, en tant que tardà, d'unes dimensions molt poc conegudes pel que realment varen suposar.

Franco i els militars insurrectes, després de l'aixecament militar del 18 de juliol de 1936, creien que en pocs mesos haurien vençut i es farien amb el control de l'Estat. Tanmateix, això no succeí i el que havia de ser un pronunciament ràpid i sense oposició va esdevenir una Guerra Civil la qual va durar tres anys i va aplegar forces simpatitzants d'ambdós bàndols provinents d'arreu del món. A més, també va servir per preparar l'escenari propici per a la imminent Segona Guerra Mundial disputada entre democràcies i autoritarismes.

Els protagonistes d'aquesta prendrien el conflicte espanyol com un assaig general per mesurar les seves forces i estratègies. Així doncs, en la geografia espanyola hi confluïrien soviètics, alemanys, italians, anglesos, francesos,... A més de les famoses Brigades Internacionals formades per soldats i/o ciutadans d'aquests països o també d'altres llunyans com els Estats Units o la Xina.

2. 1. ESPANYA I LA POLÍTICA INTERNACIONAL D'STALIN: EL FRACÀS D'UNA JUGADA A DOS BÀNDOLS.

Tal i com escriu Juárez, fins el 14 de setembre de 1936 Stalin no es decideix públicament a donar llum verda per intervenir en el conflicte d'Espanya recolzant el bàndol republicà³³.

Havien passat, doncs, uns dos mesos des que havia començat la Guerra Civil i, per contra, l'ajuda nazi i feixista al bàndol nacional havia estat immediata.

³¹ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 243-245, 270.

³² KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 280.

³³ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p.65.

Un tercer factor internacional de gran importància conflüïa en aquest escenari, després del soviètic i el nazi-feixista: la intervenció de les democràcies europees representades per França i el Regne Unit. Més ben dit, però, seria la no-intervenció d'aquestes nacions ja que la seva posició immobiliària va perjudicar fortament els interessos de la República i va fer minvar, en ocasions, la influència de la URSS cap a aquesta.

La posició presa per les democràcies es degué a la voluntat de no rivalitzar vers els puixants règims autoritaris d'Itàlia i Alemanya per tal d'intentar evitar un conflicte entre països que involucrés tot Europa i, en conseqüència, la resta del món.

Quan Stalin es decideix a intervenir, doncs, organitza un Pla d'Intervenció que anomenarà "Operació X". Aquesta consistia en l'enviament d'armament directe a Espanya ocultant, però, la procedència directa o evident des de Moscou.

A part d'això s'inicia un fort desplegament de personal de diversos àmbits que s'instauren a Espanya amb la voluntat de crear o reforçar "des de dins" el Pla d'Stalin el qual, per contra, anava molt més enllà d'ajudar bèl·licament la República.

Krivitsky, que fou el cap del Servei Secret Militar Soviètic a l'Europa Occidental abans i durant la Guerra Civil Espanyola, reconeix que fins que la Guerra Civil no fou un fet – això és, el fracàs total del cop d'Estat de Franco – Stalin no va atrevir-se a recolzar públicament la República.

Aquest, però, desvela que el veritable motiu de la intervenció soviètica a Espanya no era pas l'ajuda per combatre els feixismes – com volia fer creure a l'exterior Stalin, i així ho va aconseguir – sinó incloure l'Estat espanyol dins l'òrbita d'influència soviètica. Això es devia a la bona posició geoestratègica d'Espanya esdevenint un dels principals ports d'entrada a Europa i al mediterrani, sobretot per l'Estret de Gibraltar. Per tant, la màxima fita d'Stalin esdevenia una qüestió imperialista, al cap i a la fi, i no revolucionària la qual cosa feia prendre sentit l'apropament que aquest professava cap a Hitler³⁴.

Krivitsky en aquest sentit es clar quan diu que "*Toda revolución de tipo internacionalista es imperialista*" i compara la França napoleònica amb la Rússia d'Stalin. La importància de la URSS a la Guerra Civil hagués estat rellevant si el dictador soviètic s'hagués atrevit a entrar en una guerra internacional³⁵.

Un dels obstacles amb què Stalin es va trobar a l'arribar a territori espanyol fou l'oposició vers el seu règim i la seva persona. Així doncs, no li quedava més que aniquilar-la com ja estava fent dins el seu propi país, i també per tot el continent, per tal d'imposar-se.

³⁴ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 122.

³⁵ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 123.

L'any 1937 s'inicien purgues soviètiques dins el territori espanyol per les quals les forces armades i diplomàtiques soviètiques se'n ressenteixen profundament.

Les purgues stalinistes, tal i com explica Krivitsky, tenien un rerefons només conegut, pràcticament, en l'administració soviètica que treballava dins la URSS. A més, aquest anava lligat a la política internacional que conduïa el propi Stalin.

Slutsky, cap de la Divisió Estrangera de l'OGPU, afirma les intencions soviètiques a Espanya:

“No podemos permitir que España se convierta en terreno libre y campamento para todos los elementos antisoviéticos que se han agrupado allí del mundo entero. Después de todo, España es nuestra ahora y forma parte del territorio soviético [...]”³⁶.

Tanmateix, però, les purgues no només s'implantaren a Espanya i a la URSS, sinó que s'estenien per tot el món. Entre d'altres, s'intentà relacionar Bujarin i Rykov amb els emigrats russos socialmenxevics a París³⁷.

Una de les missions més arriscades i preparades que dugué a terme l'NKVD a Espanya durant la Guerra Civil fou la purga del POUM. L'operació amb que es durà a terme la fita portarà el nom d'“Operació Nikolai” i el seu màxim objectiu serà l'assassinat del dirigent poumista Andreu Nin.

Igualment, el propi Krivitsky desvela una nova i novadora informació: Els famosos Fets de Maig de 1937 foren instigats pel propi Stalin³⁸.

Aquest episodi tenia com a eix aconseguir desplaçar Largo Caballero del Govern Republicà ja que aquest seguia una corrent de pensament comunista basada en idees antistalinistes. La voluntat del dictador era substituir Caballero per Juan Negrín el qual responia a un pensament plenament soviètic i stalinista.

El rerefons d'aquests episodis també es supeditava a l'entrada de l'Exèrcit Roig a Catalunya per tal d'ocupar-la i d'oprimir-la durament amb la intenció que restés sota influència soviètica com la resta de l'Estat. Catalunya era l'única i la darrera zona de l'Estat republicà que restava aliena i contrària al domini soviètic pel seu ampli caràcter antistalinista.

No obstant, tot i els interessos d'Stalin en conquerir Espanya com a zona geoestratègica, aquest seguia essent força reticent a centrar tots els seus esforços en una lluita sobre la qual no creia necessari focalitzar-hi tot el seu potencial. La màxima raó per la qual Stalin pensava això era la por i la inseguretat a l'esdevenir d'una possible Segona Guerra Mundial.

³⁶ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 150.

³⁷ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 199-201.

³⁸ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 159-160.

El 1937, degut a l'atac del Japó a la Xina, aquest país asiàtic refà els pactes d'ajuda mútua amb la URSS i Stalin decideix mostrar-li suport vers el feixisme japonès. A més, paral·lelament, els feixismes occidentals es fan més forts a partir d'aquesta data la qual cosa propicia una situació dins la República Espanyola que es torna complexa. Aquesta necessitava tot el suport de la URSS, tant bèl·lic com logístic, però Stalin no estava disposat a córrer el risc d'enfrontar-se a les potències autoritàries ni molt menys al seu admirat, alhora que temut, Adolf Hitler. Per aquest motiu, Stalin no va actuar com la República creia i se li demanava.

En els darrers esforços de la República per trobar suport internacional, aquesta va girar cap a les democràcies occidentals, França i Gran Bretanya, les quals foren impregnades per la mateixa fòbia bèl·lica que Stalin i negaren, en tot moment, el suport als republicans amb el propòsit de la no-bel·ligerància i la no-intervenció.

El fracàs, però, també se l'endugué Stalin ja que l'estratègia que havia esbossat apropant-se a Espanya per tal de fer contacte amb Gran Bretanya i França i assegurar-se el suport i ajut mutu en un hipotètic conflicte vers el totalitarisme alemany no va donar l'efecte esperat.

Stalin, en la seva vessant més pseudodemòcrata i antihitleriana, volia apropar-se a les democràcies compartint el temor d'un segon conflicte europeu de grans dimensions.

Per altra banda, però, jugava una altra partida. S'apropava a Hitler deixant-li veure el seu costat més autoritari i tirànic. Amb això pretenia no ser el blanc perfecte pel més que possible expansionisme germànic i guardar-se així les esquenes.

Tanmateix, doncs, ambdues coses li sortiren malament. Gran Bretanya i França s'apropen a Franco el 1938 amb l'objectiu d'intentar frenar Hitler i Stalin vers les seves respectives rutes imperialistes les quals es fixaven en l'Estret de Gibraltar. Stalin, doncs, acaba abandonant Espanya el mateix any amb "només" una bona quantitat d'or a les arques de Moscou.

Segons anota Mauricio Carlavilla, Hitler no ocuparia Espanya degut a l'amistat que tenia amb Franco. Per altra banda, les bones relacions diplomàtiques del "*Caudillo*" amb França i, sobretot, Anglaterra propiciarien l'ús de l'Estret pels britànics³⁹.

Les purgues soviètiques, però, seguien arreu del continent i del món. El règim d'Stalin es reforça vers un sistema dictatorial encara més personalista amb la creació d'un "exèrcit" d'espies i confidents de l'NKVD per mantenir-lo lligat al Poble – o, millor dit, el Poble lligat a ell –, major premissa del bolxevisme.

Aquest mètode fou adoptat per Hitler també però la diferència entre ambdós és que Stalin va adoptar una actitud, amb el pas del temps i dels anys, de malfiança vers tot aquell que l'envoltava.

Restava obsés d'esdevenir l'eix de qualsevol atemptat o trama d'espionatge. El sistema d'espionatge soviètic va acabar esdevenint una organització d'espies per a espia espies.

Finalment, doncs, les múltiples jugades que desenvolupà Stalin intentant aconseguir a tothom per no aconseguir a ningú i treure'n benefici propi i personal no sortiren bé ja que el seu pitjor desig es va fer realitat. Pocs mesos després de la signatura del tractat amb Hitler i de la fi de la Guerra Civil Espanyola s'iniciava la Segona Guerra Mundial.

2. 2. LES PURGUES D'STALIN A ESPANYA: ESPANYOLS I SOVIÈTICS. LA INFLUÈNCIA DE LA URSS EN EL COMUNISME ESPANYOL.

Així doncs, la purga que va tenir un ressò més gran dins el territori republicà i, *a posteriori*, internacionalment fou la que va causar l'assassinat d'Andreu Nin l'estiu de 1937. Aquest era el president del POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista) i fou acusat de traïdor, antistalinista i trotskista.

Cert és, però, que des de 1937 i fins la retirada de la URSS de territori republicà, a finals de 1938, les purgues stalinistes foren una constant. Els dirigents del POUM foren qui més les van patir: Eren acusats de traïdors, d'espies i d'atemptar vers el Govern republicà. Així es volia demostrar que tots els antistalinistes eren conspiradors trotskistes-feixistes. Tanmateix, fora de la URSS tot era més complex i els detinguts mai van confessar ser espies de Franco tal i com els russos acusats de traïdoria, espionatge i antistalinisme dins el territori soviètic confessaven ser-ne dels seus majors enemics.

És clar, doncs, que l'instrument i l'entramat administratiu no aconseguia el mateix resultat dins que fora de les fronteres soviètiques.

Un dels principals caps de l'entramat soviètic a l'Espanya en guerra era el General Alexander Orlov. Aquest, de nom Leiba "León" Lazarevich Feldbin, era el màxim responsable de l'NKVD i de les seves activitats a Espanya. S'encarregava de supervisar l'entrega d'armes i recopilar informació sobre els moviments dels franquistes. També va instaurar una escola d'espies i el Servei d'Investigació Militar³⁹. L'NKVD era el Servei de Seguretat de l'Estat també dit Servei d'Intel·ligència Política tot i que el nom oficial era Comissariat del Poble per a Assumptes Interns. Orlov va a Espanya com a agregat de l'ambaixada soviètica. Juntament amb el General Jan (Ian) Berzin, Orlov seria el soviètic més influent en l'Espanya republicana.

³⁹ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 165.

⁴⁰ FRATTINI, E., *KGB: Historia...*, p.142.

L'objectiu amb el qual arriba a Barcelona a mitjans de setembre de 1936 és crear un Servei d'Intel·ligència rere les línies franquistes i organitzar guerrilles a la rereguarda de les mateixes. Tanmateix, els Serveis d'Intel·ligència soviètics es troben greument afectats per les purgues stalinistes que es duen a terme en aquests anys ja que ocasionen nombroses baixes en els diferents departaments i la qual cosa també perjudica a les línies russes del front republicà.

Una de les missions més importants que comandà Orlov va tenir com a partícip a “Walter” Krivitsky. En aquesta, Stalin ordena la creació d'una branca del Servei Secret a Espanya, el 1936, la qual cosa ajuda a creure en l'objectiu d'apropar aquest país al seu règim dictatorial. La primera tasca de Krivitsky a Espanya fou mobilitzar i organitzar a agents per crear un Servei d'Informació en territori insurrecte.

Orlov i Krivitsky, dos dels grans personatges dels serveis soviètics del moment en l'Espanya en guerra, deserten el 1938 i 1937, respectivament. El primer ho fa quan es crida a Moscou el 1938. Aquest fet el fa sospitar que quelcom no va bé i trama una fugida per tal de sobreviure. El segon trenca amb Stalin el 1937 degut a la seva política internacional, la qual classifica d'enganyosa i hipòcrita sobretot pel pacte amb Hitler. Ell mateix, en la seva biografia, anota:

“Yo estuve en una posición privilegiada hasta fines de 1937 para poder observar de cerca los trabajos del Komintern. Tomé parte directa, política y militar, en sus acciones revolucionarias en el extranjero durante dieciocho años. Yo fui uno de los brazos ejecutores de la intervención de Stalin en España, durante la cual, el Komintern envió sus fuerzas al combate hasta última hora”⁴¹. I, com a conseqüència, “Da la coincidencia de que yo soy el único superviviente en el extranjero del grupo de funcionarios soviéticos que tomó participación directa en la intervención y soy el único que goza ahora de libertad para revelar este dramático capítulo de la historia contemporánea”⁴².

Tanmateix, Orlov i Krivitsky no eren els únics contraris a la política que duia a terme Stalin i no només desertaren soviètics en territori espanyol. En d'altres parts del món i, fins i tot, en la pròpia URSS sorgiren desertors. Artur Khristianovich Artuzov, agent de l'espionatge soviètic, va escriure que “*qualsevol home honest hauria d'intentar assassinar Stalin*”. És, doncs, un altre clar exemple del desacord amb la política d'Stalin vers l'Alemanya nazi i Polònia. Artuzov fou purgat l'any 1939⁴³.

Morris Cohen, un dels millors agents soviètics als Estats Units que va lluitar amb la Brigada Lincoln per la República, el Coronel S. A. Vaupshasov, enviat a Espanya per immiscir-se en les tropes franquistes o Iosif Stanislavovich Unshlikht, cap en funcions del GRU entre 1937 i 1939,

⁴¹ KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 51-52.

⁴² KRIVITSKY, W., G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 121.

⁴³ FRATTINI, E., *KGB: Historia...*, p.123.

també varen patir l'actuació d'Stalin tot i que només el tercer va experimentar personalment el terror de les purgues.

Una de les reflexions que més impacta alhora que deixa veure més l'entramat arquetípic de la mentalitat i de la cautela de Krivitsky és la següent:

“Ahora, cuando aparece tan dolorosamente claro que el peor camino para combatir a Hitler es ocultar los crímenes de Stalin, todos los que hayan colaborado en aquel desatino deben decirlo. Si estos últimos años trágicos nos han enseñado algo, es que la marcha de la barbarie totalitaria no puede ser detenida por cambios estratégicos de posiciones, por verdades a medias ni por falsedades. Mientras no se pueda imponer el método por el cual la Europa civilizada devuelva al hombre su dignidad y su valor, yo creo que todo aquel que no pertenezca al partido de Hitler y Stalin convendrá en que la verdad debe ser su mejor arma, y aunque lo maten deberá seguir proclamándolo”⁴⁴.

Carlavilla, però, hi anota que, segons Krivitsky, la veritat sobre Stalin només pot ser dita quan aquesta perjudica a Hitler i al feixisme. Per això Stalin és un criminal quan pacta amb Hitler, i no abans.

Les purgues, doncs, arribaran al propi Orlov que serà substituït per Leonid Eitingon com a màxim dirigent de les operacions secretes soviètiques a Espanya. Aquest arribà a Espanya el 1936 com a *resident* suplent encarregat de les operacions de guerrilles. El seu nom real serà Naum Isakovich Eitingon, d'origen jueu. A Espanya se'l coneixia amb el sobrenom de *Kotov* i tindrà com a superior a Pavel Sudoplatov.

Aquest darrer fou el responsable de l'operació que tenia com a objectiu l'assassinat de Trotsky. Els seus executors, Caritat i Ramon Mercader, eren íntims de Sudoplatov i van compartir totes les seves vivències de l'Espanya en guerra. També va estar al càrrec de la guerrilla i les xarxes de desinformació a Alemanya i als territoris ocupats pels nazis durant la Segona Guerra Mundial.

Sudoplatov i Eitingon també llüïren pensaments discrepants amb la política del Kremlin i d'Stalin i, tot i que no ho expressaren d'una manera tant activa com Krivitsky, el propi Sudoplatov recorda que Eitingon, en els anys de la Segona Guerra Mundial, digué:

“[...] el partido ya no era una asociación de personas consagradas a la causa del socialismo, sino que se había convertido en una maquinaria para gobernar el país.”
Ell mateix afegia: “En nuestro sistema solamente hay un modo de no acabar en la cárcel: no ser judío ni general del servicio de seguridad del Estado”.

Sudoplatov també recorda que, en un primer moment, es quedava molest pels comentaris i opinions del seu company però que, amb els anys, no li tocà més que reconèixer la raó d'aquest.

⁴⁴ KRIVITSKY, W. G., *Yo, Jefe del Servicio...*, p. 19.

Així mateix ho expressà: “[...]los dirigentes ponían su propio interés por encima de las necesidades del pueblo y del Estado soviético”⁴⁵.

En la seva autobiografia, doncs, Sudoplatov sembla acceptar la seva innocència en aquells anys quan diu que:

“Éramos, por supuesto, unos ingenuos, pues creíamos sinceramente en la honestidad y la decencia de nuestros jefes. Sabíamos, por ejemplo, que Slutski o Spiegelglas habían hecho mudarse inmediatamente de Moscú a las esposas e hijos de algunos colegas nuestros que habían sido detenidos, a fin de que no les metieran también a ellos en la cárcel”⁴⁶.

Una altra de les missions que va dur a terme Sudoplatov fou l'assassinat de Yevhen Konovalts, el 1938. Aquest era el dirigent dels nacionalistes ucraïnesos. Exiliat a Alemanya des de 1920, preparava l'ocupació d'Ucraïna i l'enfrontament amb la URSS. Fins i tot es va arribar a entrevistar amb Hitler varies vegades. Nogensmenys, a Alemanya, Sudoplatov es va fer passar per un ucraïnès seguidor del líder nacionalista per establir-hi contacte.

La facció de Konovalts, restava finançada per la *Abwehr* (Organització d'Informació i Contraespionatge al Servei de l'Alt Comandament Alemany)⁴⁷.

Sudoplatov arribà a Espanya com a conseqüència de la seva fugida després de l'assassinat del líder ucraïnès. La seva carrera al Servei d'Intel·ligència va coincidir quasi exactament amb els 30 anys del règim d'Stalin.

Fins que desertà, Sudoplatov comprengué molt clarament la filosofia del comunisme stalinista basada en la confidencialitat. La lògica stalinista justificava les seves “operacions especials”. Fins que no va veure que tots els seus amics i companys restaven empresonats no va començar a qüestionar-se l'ètica socialista stalinista.

Un altre personatge important en aquest context i en aquests anys fou Erno Gëro el nom real del qual era Ernst Moritsovich Gere. D'identitat hongaresa, de jove es va allistar al Partit Bolxevic. Era el responsable de la Internacional en el PSUC i responsable de l'NKVD a Barcelona. A més era l'assessor del cònsol soviètic a Catalunya, Vladimir Antonov-Ovsenko.

Ian Berzin fou el director de l'Exèrcit Roig a Espanya i Arthur Stashevsky el principal comissari polític. Juntament amb el general Orlov esdevenien les tres grans personalitats soviètiques a l'Espanya en guerra. Berzin, de nom vertader Peter Kyuzis, era també cap del GRU (*Glavnoye Razvedyvatelnoye Upravlenie*).

⁴⁵ SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 65-66.

⁴⁶ SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 71-72.

⁴⁷ SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 42.

2. 3. LA IMPORTÀNCIA DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA EN EL DESENVOLUPAMENT DE L'ESPIONATGE SOVIÈTIC: ELS COMUNISTES ESPANYOLS AL SERVEI DE LA URSS.

Un dels sistemes que fou creat en aquests anys per tal d'incrementar el control de l'espionatge i les purgues fou l'*SMERSH*: Sigles del Servei de Contraespionatge de l'Exèrcit soviètic dedicat a detenir agents enemics, desertors i derrotistes. Les sigles signifiquen, en rus: "Mort als espies"⁴⁸.

El personal destinat a Espanya, des de soldats fins a administratius i funcionaris de la URSS, actuaven sota noms falsos per tal de preservar la seva seguretat i no posar en perill tot l'entramat sobre el qual actuaven. Un dels exemples era Samuel Ginsberg el qual s'anomenava Martin Lessner i era el responsable de la intel·ligència militar soviètica. El seu paper a Espanya era senzill: Captar informació de l'alçament militar i la conseqüent Guerra Civil. A més rebia informació dels seus confidents i infiltrats sobre l'ajut germànic i italià cap al bàndol franquista⁴⁹.

De Barcelona, l'NKVD recluta els militants comunistes animats a portar fins a la fi la lluita internacional contra el trotskisme. Un d'aquests serà África de las Heras, més coneguda amb el sobrenom de *Patria*, tot i que no fou l'únic que tingué.

Aquesta col·labora amb l'NKVD des de mitjan 1937 a Barcelona. El seu reclutament al PCE i, després, a la URSS té diferents respostes o possibilitats aplegades per la historiografia espanyola i internacional.

Tanmateix hi ha 3 grans versions:

- Una proposta que el reclutament i la decisió de *Patria* es deu a la insistència de Gerö i a l'amistat que els unia;
- Una segona s'encamina a relacionar l'amistat amb Orlov i l'estima mútua per afirmar el motiu de la seva reclusió;
- La tercera possibilitat, i la que convenç a Javier Juárez, esdevindria la que creu que es degué a l'amistat i l'estima que De las Heras processava cap a Caritat i Ramon Mercader i cap a Leonid Eitingon el qual la introduí als Serveis d'Intel·ligència Soviètica quan ella s'instal·là a Toulouse i París.⁵⁰

⁴⁸ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 94.

⁴⁹ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 65. Cal apuntar la curiositat que hem trobat llegint Sudoplatov: Durant el seu relat se'ns nombra Krivitsky i, cercant informació sobre aquest, trobem que el seu nom vertader era Samuel Ginsberg. Tanmateix, Juárez no ens ho assenyala així. Igualment, no veiem que Krivitsky emprés mai com a sobrenom el de Martin Lessner. Amb això volem constatar la possible errada o descuit en un d'ambdós relats: O bé el de Javier Juárez o bé el de Sudoplatov.

⁵⁰ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 101.

Caritat Mercader comença a treballar per l'NKVD el gener de 1937. Fou la influència que aquesta exercí sobre el seu fill Ramon la qual el va convèncer per treballar-hi, també. El triangle que formaven Caritat i Ramon Mercader i Eitingon esdevenia crucial pels moviments de tots tres en aquests anys tant convulsos. Fins i tot, Juárez llença l'incògnita de la possible relació d'amants que duïen d'amagatots Caritat Mercader i Eitingon⁵¹.

El 1938, Ramon Mercader marxa de Barcelona per participar en l'operatiu contra Trotsky. Tanmateix, la primera persona que l'NKVD envia per espia l'exdirigent bolxevic fou África De las Heras.

Trotsky, que es trobava exiliat a Mèxic, fou enganyat per De las Heras i per tot l'operatiu que aquesta duïa a les esquenes. La noia es va fer passar per una secretària que tant sols buscava cobrir el buit laboral que Trotsky necessitava. A Mèxic es trobava Carme Brufau Civit, una comunista catalana –de Castellserà– que fou reclutada per Eitingon com a espia per a l'NKVD. Aquesta va esdevenir, segons afirma el propi Juárez, l'espia soviètica més important de Mèxic⁵².

Patria, quan arriba a Mèxic, es fa dir “Maria de la Sierra”. Pels volts d'aquell 1938 es produeix un altre assassinat que té com a focus central la família Trotsky. Aquest cop es tracta del seu fill, Lev Sedov, el qual fou assassinat per Mark Zborovski, un espia rus que es feia anomenar Étienne.

Tornant a l'episodi del pas d'África De las Heras per Mèxic com a secretària de Trotsky, Juárez observa dues objeccions per a que això passés com ho ha explicat fins ara la historiografia:

- La primera és que l'espia espanyola no parlava rus i, per tant, la comunicació amb Trotsky esdevindria pràcticament impossible.
- La segona és que ningú recorda el seu pas per la casa de Frida Kahlo que és on s'hi estava Trotsky.

Hi ha una altra versió on es diu que De las Heras esdevenia traductora personal de Trotsky i no pas secretària tot i que realment no era res d'això. Es trobava dins el cercle d'amistats de l'exmandatari bolxevic i registrava els seus moviments i els dels seus guardians. Era una espia d'Stalin. Tot i així, mai va tenir contacte directe amb Trotsky; es dedicava a redactar informes que arribaven a Moscou. Finalment, *Patria* marxa de Mèxic el mateix any 1938 quan percep que Trotsky comença a desconfiar-ne per la seva possible connexió amb els comunistes espanyols⁵³.

El 1939 Sudoplatov i Eitingon són cridats a Moscou per preparar l'assassinat de l'exdirigent

⁵¹ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 112.

⁵² JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 116.

⁵³ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 134-136, 146.

soviètic. La trama, però, es va dur a terme amb espanyols i l'Operació es va anomenar “Ànec” (*Utka*) la qual es van desenvolupar en dos grups paral·lels. El segon estava format per Caritat i Ramon Mercader amb l'objectiu de vigilar el cercle de Trotsky i guanyar-se'n la confiança⁵⁴. Al segon se li preparà una coartada emprant els noms de Jacques Monard i Frank Jackson segons havia de traslladar-se a França, primer, o als Estats Units, després.

El 1939 la parella Sudoplatov-Eitingon es reuneix a París amb l'homòloga Caritat-Ramon Mercader on es decideix que Caritat Mercader i Eitingon han d'emigrar a Mèxic el mateix any.

Pot ser que aquesta decisió tingués quelcom a veure amb la relació més enllà de l'amistat que confluïa entre ambdós.

Un altre pes pesant de l'espionatge soviètic del moment era Yosif Grigulevich que actuava per a la Intel·ligència Exterior. Aquest coneixia a África de las Heras i l'anomenava “La Pequeña Pasionaria” degut a la seva semblança tant física com de caràcter amb Dolores Ibárruri. Eitingon i Grigulevich també es coneixien i compartien una gran estima i admiració. Per aquest motiu fou cridat a participar en l'assassinat fallit vers Trotsky del 24 de maig de 1940.

Aquesta errada va desembocar en l'esperança del darrer gran intent que Moscou es permetria per acabar amb el seu més gran enemic. L'executor del darrer intent seria el mateix Ramon Mercader.

L'assassinat es va planificar sobre un escrit que l'espia català redactaria defensant les tesis trotskistes enfront una facció dissident dels Estats Units fent-se passar per un trotskista enfervorit. Va demanar al propi Trotsky que li corregís. Aquell fou el moment aprofitat per a cometre el magnicidi amb un piolet de muntanyisme, el 20 d'agost de 1940. Trotsky, que no va morir al moment ja que el cop propiciat per Mercader no va ser ni prou fort ni prou precís, va finir al dia següent a l'hospital⁵⁵.

Després d'aquesta breu etapa a Mèxic, no es sabrà res més de *Patria* fins el 1941, un cop ja iniciada la Segona Guerra Mundial, quan es trobarà al continent europeu. Concretament restarà a França actuant amb la resistència vers l'ocupació nazi i duent a terme tasques d'organització i informació. En aquest moment el seu nom torna a canviar, ara es farà dir “María Luísa de las Heras”.

L'estiu del mateix 1941 és enviada a la URSS. Tanmateix, com ens mostra Javier Juárez, no es té clar si aquesta hi anava per primer cop o no, així com tampoc es sap del cert si estigué mai a França⁵⁶.

⁵⁴ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, 2008, p. 148.

⁵⁵ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 170.

⁵⁶ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 181.

3. L'ESTRATÈGIA SOVIÈTICA DURANT LA SEGONA GUERRA MUNDIAL I ELS INICIS DE LA GUERRA FREDA.

Com ja hem apuntat anteriorment, el Pacte Germanosoviètic marcarà un abans i un després en l'estratègia soviètica i, sobretot, en la seva política exterior.

L'apropament cap a Hitler que Stalin tant havia perseguit semblava realitzar-se, tot i que, com es va veure posteriorment, no fou així. El dictador nazi va signar aquest acord amb l'esperança que el seu homòleg rus el deixés planificar tranquil·lament la invasió que planejava vers la resta del continent i que era ja irrefutable.

Entre d'altres, el pacte servia per repartir les zones properes a ambdós països en àrees d'influència la qual cosa, en conseqüència, va permetre a Hitler iniciar l'invasió de Polònia pocs dies després.

El 3 de setembre, quan s'oficialitza tal propòsit, França i Gran Bretanya proclamen la guerra al *Reich* Alemany iniciant-se així la Segona Guerra Mundial.

Per a la URSS, però, de moment la situació tampoc esdevenia massa preocupant degut al convenciment d'estar ben emparada pel tractat signat a l'agost de 1939. Tanmateix, l'ambició de Hitler semblava inesgotable i, realment, mai havia cregut del cert el tenir que complir el tractat signat amb Stalin. Només ho faria quan li suposés un benefici pels seus interessos.

Aquest benefici es volatilitzà l'estiu de 1941, quan la guerra arribava als 2 anys. Aleshores, l'Alemanya nazi envaeix la URSS, concretament el 22 de juny, en l'operació coneguda com a "Barba-roja".

3. 1. DEL PACTE GERMANOSVIÈTIC A L'OPERACIÓ BARBA-ROJA: EL PRELUDI A LA GRAN GUERRA PATRIÒTICA.

La primavera i l'estiu de l'any 1939 esdevindran uns mesos complicats i alhora claus per entendre els esdeveniments ocorreguts posteriorment.

S'esdevingué a Europa una sèrie de migracions a gran escala que va provocar, segons els territoris, alguns o grans canvis en les relacions socials, polítiques, culturals,... en multitud de zones del Planeta.

La fi de la Guerra Civil Espanyola a l'abril d'aquest any provocà l'inici d'un llarg exili d'aquells republicans i defensors de la democràcia cap a d'altres zones del món. Concretament, una part important d'exiliats comunistes trià fer de la URSS la seva nova pàtria.

L'Alemanya nazi, principalment amb l'objectiu antisemita vers els jueus, també va experimentar la fugida, quan no la directa desaparició, d'aquest grup ètnic la major part del qual habitava al país germànic.

Potser menys conegut, tot i que tant o més important, esdevingué l'exili d'aquells russos que, contraris al règim dictatorial stalinista i, amb anterioritat, a la Revolució de 1917 – els anomenats russos blancs – van haver d'abandonar el seu país per tal de salvar-se de la purga vers aquells qui no volien acatar una imposició que es feia creure necessària i justa.

Aquests tres exemples, en tant que similars en la base, varen esdevenir els tres grans focus de migracions en l'Europa dels anys 30 que ja s'enllaçaria amb la Segona Guerra Mundial.

Això remarca la importància d'una Europa en moviment i conflicte; un continent dividit, encara que només sigui estereotipadament, entre els partidaris i detractors del feixisme i del comunisme.

En el cas espanyol, una d'aquestes persones fou Dolores Ibárruri, més coneguda amb el sobrenom de *La Pasionaria*. Ibárruri arriba a Moscou quan la guerra a Espanya encara no s'havia acabat. Acompanyava el Secretari General del PCE, Pepe Díaz, a dur a terme una reunió amb Stalin per tractar el futur immediat de l'Espanya de postguerra. Tanmateix, ambdós no poden tornar a Espanya degut a l'esclat de la guerra continental.

La Pasionaria treballava ajudant als refugiats espanyols a Moscou. El seu paper durant els primers mesos de guerra esdevingué aquest. La principal intenció d'Ibárruri, però, era reunir els membres del PCE que es trobaven a la URSS i planificar, juntament amb el PCUS, una estratègia per a poder recuperar Espanya i frenar l'avanç del nazisme al centre i l'est europeu.

Tenia la il·lusió, també, d'anar al front i combatre el feixisme alemany que tant mal havia fet al seu país de la mà del General Franco. Tanmateix, la prohibició que les dones anessin al front no varià per l'arribada d'Ibárruri i no li va quedar altra opció que la de dur a terme un curset d'infermeria per tal d'assistir els ferits en el camp de batalla⁵⁷. Finalment, però, acabarà lluitant al front, com molts altres espanyols, un cop la guerra arribi a la URSS, com també serà el cas del seu fill Rubén Ruiz Ibárruri.

Un altre exemple serà el d'África De las Heras. El seu cas, analitzat anteriorment, serà un pèl diferent al de *La Pasionaria* ja que aquella no arribarà a la URSS fins que la guerra amb Alemanya sigui un fet. També anirà al front operant de radista en línies enemigues.

Del paper dels espanyols en la Gran Guerra Patriòtica en parlarem més endavant.

Pel que fa a l'àmbit de la política tant interior com exterior de la URSS l'any 1939, i tenint com a eix el Pacte amb Hitler i l'inici de la guerra, cal dir que les purgues que Stalin havia ordenat en els anys 1937 i 1938 havien fet de tot l'entramat burocràtic, diplomàtic, d'informació i, fins i tot, el

⁵⁷ IBÁRRURI, D., *Memorias de Pasionaria, 1939-1977: Me faltaba España*, Editorial Planeta, Col·lecció Espejo de España, Barcelona, 1984, p. 56.

militar, un reducte d'afins al règim i a la persona del dictador capaços d'arribar a les últimes conseqüències per servir el que creien que era La Revolució.

Així doncs, com bé apunten Jerrold L. Schecter i Leona P. Schecter en la introducció del llibre de Sudoplatov *Operaciones Especiales*,

“Para sobrevivir había que estar alerta y tener una sensibilidad extrasensorial a fin de saber ganarse el caprichoso favor de Stalin. El comunismo era un experimento de ingeniería social controlado por él a base de descartar a antiguos camaradas para sustituirlos por nuevos rostros venidos de las provincias, a fin de perpetuar su mandato y crear una superpotencia a partir de las ruinas de una dinastía feudal. No había instituciones políticas, legales ni económicas que equilibrasen los intereses de los grupos en liza. El método favorito de Stalin para traspasar autoridad era la muerte o el exilio. Visto con los ojos de Sudoplatov, el proceso en sí fue más crudo y más corrupto de lo que nos han enseñado. Quienes mejor servían a Stalin recibían el peor castigo”⁵⁸.

Fou en aquest sentit, doncs, que sorgeix l'ambició obsessiva d'assassinar León Trotsky. Stalin afirmava que eliminant Trotsky el perill del seu cercle desapareixia, segons assenyalà Sudoplatov. Si no era eliminat a finals del 1939, abans que comencés la guerra, l'eficàcia de les rereguardes soviètiques en les seves missions de sabotatge i espionatge es veuria truncada degut a haver de fer front a la infiltració trotskista.

A més, deixa clar que “*La idea de la revolución en un solo país, en contra del internacionalismo de Trotski, que abogaba por una revolución simultánea de todas las clases trabajadoras, era el núcleo de la lucha ideológica entre los dos líderes*”. Sudoplatov encapçalà, doncs, el nucli de *buyeveke* o forces de xoc per executar l'acció contra Trotsky⁵⁹.

Tota la trama vers Trotsky, explicada en un altre apartat, només esdevenia la cima de tot un sistema d'espionatge i d'informació creixentment radicalitzat que actuava sota uns criteris servilistes i personalistes. Apareix la necessitat de cooperar en totes les zones possibles a escala planetària per tal d'esdevenir la primera potència en l'àmbit de la intel·ligència i la informació.

El tractat signat entre la URSS i Alemanya vindria, en part, per aquesta lluita. França i Gran Bretanya s'havien posicionat en contra d'aliar-se amb la URSS si aquesta rebia un atac d'Alemanya. En part, però, aquesta actitud de les potències democràtiques esdevenia, sobretot, per la por a un conflicte a gran escala i per intentar, doncs, mantenir la pau per sobre de tot.

Tanmateix, uns anys abans s'havia rebut una informació en la qual es deia que Chamberlain pactaria amb Hitler per recolzar-lo en una acció contra la URSS. Aquesta interpretació sorgiria, sobretot, de la Conferència de Munic el 1938 a la qual la URSS no fou convidada i on es va

⁵⁸ SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 17.

⁵⁹ SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 103-104.

acceptar l'ocupació dels Sudets per part de Hitler⁶⁰. Tanmateix, Alemanya no volia una guerra simultània en dos fronts.

La URSS també intentava, simultàniament, un tractat amb França i Gran Bretanya. L'objectiu del Kremlin era, com l'alemany, evitar una guerra en dos fronts; en el seu cas, Europa i l'Extrem Orient⁶¹. Sudoplatov afirma que

“La jefatura del Kremlin estaba dispuesta a un compromiso con cualquier tipo de régimen siempre que ello garantizara la estabilidad para la Unión Soviética. La máxima prioridad de Stalin y sus hombres de confianza era el cumplimiento de la aspiración geopolítica de transformar la Unión Soviética en la mayor superpotencia del globo”⁶².

La política d'Stalin d'apropament a Hitler es devia, entre altres factors, a “*la razonable creencia de que la actitud hostil al mundo occidental y de Japón contra el comunismo soviético mantendría a la URSS constantemente apartada de la comunidad internacional*”.

Paradoxalment, Stalin va liquidar quasi tota la xarxa d'agents alemanys degut a que aquesta era l'única potència sobre la qual la *sigint* no havia pogut – i no podrà fins el 1941-1942 – desxifrar els seus codis. Degut a aquesta ineficàcia del Servei d'Informació es va voler redreçar la situació operant a Alemanya des de l'exterior.

En aquest sentit, són clars exemples els viatges diplomàtics i estratègics que, tant Hitler com Stalin, duïen a terme després d'haver signat el Tractat de 1939 en el qual es deixaven clares les zones que es repartirien entre ambdós països. Aleshores s'entenia que sobre les àrees d'influència de l'altre no s'hi podia actuar. Això sembla, doncs, que no va ser massa apreciat per cap dels dos. Stalin, per exemple, aviat va enviar agents als Estats Bàltics els quals restaven sota influència germana, tot i que aquesta no era la voluntat del líder bolxevic.

Després de la invasió, Polònia va ésser repartida entre ambdues potències i la URSS va afegir la seva part a Ucraïna anomenant-la província de la Ucraïna Occidental. En els primers mesos de 1940, tant en la part nazi com en la soviètica, es van dur a terme una sèrie de reorganitzacions de la societat i població del territori cooperant, fins i tot, ambdues potències en l'intercanvi de comunistes alemanys per emigrats russos d'Alemanya.

En un d'aquests actes, els soviètics capturen uns 200.000 polonesos i els deporten a diverses zones del Kazakhstan i de Sibèria. El 1943, tres anys després dels fets, els oficials de l'Exèrcit

⁶⁰ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 306.

⁶¹ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 136-137.

⁶² SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales...*, p. 137-138.

⁶³ Andrew i Gordievsky, en ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 313-314, no obstant, parlen de quasi un milió i mig de deportats. La xifra, doncs, esdevé molt més elevada que la que proposa Frattini en FRATTINI, E., *KGB: Historia...*, p. 48-49.

alemany descobriren els cossos sense vida d'uns 4.000 polonesos enterrats prop de la ciutat d'Smolensko⁶³.

L'objectiu després de Polònia era Finlàndia, territori el qual restava, segons el Pacte, sota domini soviètic. S'inicià l'ocupació de l'Estat Escandinau amb la previsió d'ésser senzilla i ràpida; sense cap mena d'oposició. Tanmateix, però, 200.000 soldats finesos varen derrotar un milió dels soviètics els quals estaven equipats amb vehicles blindats i suport aeri.

Finalment, però, el conflicte va acabar caient de mans soviètiques el març de 1940. En realitat, l'operació va ser un desastre clamorós pels interessos de la URSS i la seva imatge internacional tenint el compte el ràpid avanç nazi sobre Noruega, els Països Baixos i França la primavera i estiu del mateix any.

Fou per aquest desastre que Voroshílov, Comissari de Defensa, va dirigir-se a Stalin amb retrets: “*¡Usted tiene la culpa de todo esto! ¡Usted es quien aniquiló a la vieja guardia del Ejército; ¡usted hizo matar a nuestros mejores generales!*” en clara referència a les purgues dels anys anteriors cap als oficials i generals de l'Exèrcit Roig⁶⁴.

L'acció que va prendre Stalin, després de la “capitulació” de Finlàndia, s'encarà vers els Estats Bàltics els quals, sota unes eleccions cuidadosament manipulades per l'NKVD, van adherir-se a la URSS. La feina de l'organització, mentrestant, seguia essent aniquilar els “enemics del poble” de totes les característiques i tipus: “*nacionalistas, voldemaristas, populistas, demócrata-cristianos, Jóvenes Lituanos, trosquistas, socialdemócratas, Guardias Nacionales y otros*”⁶⁵. La “sort” d'aquests va esdevenir la mateixa que la dels presoners polonesos.

En tant, seguien les negociacions entre Alemanya i la URSS sobre les següents àrees de respectiva influència. A esquenes dels soviètics, Hitler signava el 18 de desembre de 1940 el “Pla Barba-roja” el qual es centrava en l'aniquilació soviètica seguint una ofensiva rampell (*Blitzkrieg*) la qual hauria d'estar preparada el maig de 1941.

Per contra, la intel·ligència soviètica, encapçalada per Dekanozov com antic cap del INO i recentment anomenat ambaixador a Alemanya, estava molt més pendent de complots i conspiracions francobritàniques confiant, plena i equivocadament, en els seus “associats” nazis. Andrew i Gordievsky defineixen Dekanozov com un home el qual “*su lisonjero estalinismo, su*

⁶³ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 316.

⁶⁴ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 317.

⁶⁵ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 317.

mentalidad conspiratoria y su ignorancia del mundo exterior iban a hacer de él un cómplice en el peor desastre del espionaje soviético”⁶⁶.

Sense aixecar sospites en el propi Stalin, Hitler li envià una missiva explicant-li que, degut als bombardejos que patia el *Reich*, havia de traslladar tropes a l'Est. No era res més, això, que els preparatius per a la invasió. El líder soviètic, però, no tenia cap ànim de molestar a Hitler per tal d'evitar qualsevol hostilitat. El que no sabia és que al cabdill nazi no li calia cap gest pretextual per a preparar, d'amagatotis, l'ofensiva vers la URSS.

Nogensmenys, però, Stalin fins i tot va reduir les tasques del Servei d'Espionatge a Alemanya en tant que seguia proveint les forces alemanyes veient com aquestes s'enfortien. Tal cosa, però, en tant que només li preocupava, estava segur que no se li giraria pas en contra.

El dictador soviètic restava obsessionat en saber el *què* i el *com* havia portat Hitler a fer del Partit Nazi el dominador d'Alemanya i de mitja Europa. Era la informació que Stalin volia que descobrís l'NKVD i el GRU a Berlin. L'únic que l'interessava.

Tanmateix, però, a partir dels primers mesos de 1941 li arribaren a Stalin diversos informes, cada cop més nombrosos, sobre els preparatius de la invasió nazi. Tenia dues fonts majoritàries: La primera era la xarxa d'espionatge de Trepper, una espia jueu i polonès que operava des del París ocupat pels nazis. Era el “director” de l’“Orquestra Roja” (*Rote Kapelle*), una xarxa sortida del GRU coordinada per l'Europa Occidental i central. Aquesta informació era enviada al GRU i a l'NKVD (NKGB a partir del febrer de 1941⁶⁷) i, acte seguit, a Stalin.

Un dels “músics” (operadors de ràdio) del grup de Trepper va avisar a Moscou de l’“Operació Blava” que no era res més que l'ofensiva nazi vers Stalingrad la primavera de 1942⁶⁸.

Igualment, però, la URSS sabia d'aquesta intenció nazi gràcies a un dels seus màxims valedors en l'ofici de l'espionatge: Richard Sorge. Era una espia germano-rus que operava des del Japó en el moment en què el país asiàtic va esdevenir una clara amenaça per la llibertat russa, després de la Primera Guerra Mundial.

Sorge, que fou l'espia soviètic més decisiu del segon conflicte mundial, va ser descobert el 1942 per la qual cosa fou afusellat dos anys i mig després, a finals de 1944. Tot i això, León de Poncins diu que hi ha motius suficients per no creure la versió japonesa, l'oficial, i pensar que Sorge restava viu i, fins i tot, dins la URSS després de 1945⁶⁹.

⁶⁶ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 318.

⁶⁷ La secció de seguretat i espionatge del NKVD fou la que es convertí en NKGB (*Narodni Kommissariat Godudarstvennoi Bezopasnosti* o Comissariat del Poble per a la Seguretat de l'Estat).

⁶⁸ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 345-346.

Sorge, però, era ajudat per un altre espia soviètic, d'origen japonès, que ostentava un càrrec ministerial en el seu país i que tenia una gran mà en els assumptes a la Xina i els Estats Units. Es tractava d'Ozaki Hozumi.

L'àmbit i l'espai per on es movien Sorge i Hozumi, però, s'havia estès per tot el l'Extrem Orient Asiàtic i portava en funcionament 9 anys.

Sorge, doncs, nascut a Alemanya, portava treballant pel Servei d'Intel·ligència soviètic des de 1927. Per no aixecar sospites, però, el 1933 fou enviat a Alemanya on es va inscriure en el Partit Nazi. Com a tal fou enviat a l'Extrem Orient on va arribar a ésser ambaixador alemany aconseguint la plena confiança de l'ambaixada alemanya així com del Partit.

La rellevància d'aquest home, però, anava encara molt més enllà. Les tasques de Sorge varen acabar de definir l'acord germanosoviètic de l'estiu de 1939. Com diu León de Poncins en el seu

El Espionaje soviético en acción:

A principios de 1939, el panorama político de Europa era muy sombrío. La URSS tenía que escoger entre un acuerdo con el bloque occidental franco-británico o con los alemanes. Moscú se enteró por Sorge de que los alemanes habían propuesto a Tokio, por mediación del embajador general Hiroshi, una alianza militar dirigida contra la URSS i la Gran Bretaña, pero que el Gabinete imperial, la Marina y los Zeibats se habían opuesto. Moscú firmó entonces el famoso pacto germano-soviético de agosto de 1939, que desencadenó la guerra...”.

Igual que va passar amb la informació tramitada per Sorge sobre la invasió nazi amb el principal objectiu de conquerir Moscou, el fet que l'Estat Major sabés per boca d'aquest que el Japó no atacaria la part russa fronterera amb Manxuria va tranquil·litzar el país i va ajudar a la victòria a la capital russa.

Aquest també va informar sobre la decisió nipona d'entrar en guerra vers els aliats i que, tanmateix, la qual cosa no perjudicaria la integritat territorial de la URSS. Tres dies després de donar aquesta informació fou detingut⁷⁰.

La gran habilitat de Sorge fou esdevenir un agent doble i que cap de les dues parts en restés assabentada. Agent doble no pas en sentit pejoratiu sinó en l'únic sentit de treballar per Alemanya i la URSS alhora, ara bé, sense necessitat de traïr a cap dels dos.

Igualment, però, tota informació que proporcionava l'espia era molt més interessant per la URSS que no pas pels nazis degut a que la primera dipositava molt més interès en la zona on treballava Sorge.

⁶⁹ DE PONCINS, L., *El espionaje soviético en acción*, Ediciones Acervo, Barcelona, 1962, p. 133.

⁷⁰ DE PONCINS, L., *El espionaje soviético...*, p. 124-125.

Així doncs,

“Cuando se produjo la batalla de Moscú, por ejemplo, a los alemanes no les servía de mucho saber que los japoneses no tenían la intención de atacar a los rusos en Siberia; en cambio, aquella misma información era de una importancia vital para Rusia”⁷¹.

No obstant, però, Stalin era l'home més incrèdul del seu cercle i era ell mateix qui més perjudicava els seus interessos i voluntats. El seu biògraf, Dmitri Volkogonov, concloïa que

“hasta el último momento, Stalin confió en su perspicacia y poderes proféticos”. Andrew i Gordievsky afegeixen que “su fe en su propia perspicacia le permitió descartar la mayor parte de la información secreta que no se ajustaba a sus teorías conspiratorias”⁷².

La majoria de fonts i d'informació eren definides per Stalin, Golikov (cap del GRU) i Fitin – aquest més escèptic sobre les mateixes – (nou cap del INO o INU a partir de 1940) com a dubtoses i, per tant, s'havien de desestimar.

Fins i tot el propi Churchill, ja a l'estiu de 1940, va advertir diverses vegades a Stalin no sobre la invasió però sí sobre els futuribles plans de Hitler els quals incloïen, inevitablement, l'atac a la URSS. Stalin, però, degut al menyspreu i l'animadversió que sentia cap a Churchill no li va fer cap cas. A més, Stalin rebotava aquests avisos a la intel·ligència germana per advertir-los del “complot” francobritànic i evitar que Hitler l'acusés d'estar treballant amb ells en contra seva.

Ja a la primavera del 1941, fins i tot els seus agents a l'Europa Central li enviaven avisos i informacions sobre la invasió i Stalin sempre responia el mateix: “*Provocación inglesa. ¡Investiguen! Stalin*”⁷³.

Cal tenir en compte, aquí, la gran estratègia emprada per l'Alt Comandament alemany el qual recolzava Stalin en el seu convenciment de les trames conspiradores britàniques. Degut a l'acèrrim convenciment d'Stalin sobre la innocència dels Alemanys, aquests ho aprofitaven per seguir amb els preparatius de l'operació d'una manera tranquil·la i calmada.

Mica en mica, però, Stalin s'anava deixant influir per tots els rumors i informes sobre l'atac alemany tot i que ell no hi creia. El que sí que hauria arribat a creure és en un complot nazi degut a la insistència britànica per tal que aquests ataquessin els soviètics. Fins i tot, Schulenburg, ambaixador alemany a la URSS, va confessar a Dekanozov que “*Hitler ha tomado la decisión de comenzar la guerra contra la Unión Soviética el 22 de junio. Me preguntará por qué estoy haciendo esto. Fui educado en el espíritu de Bismarck, que siempre se opuso a la guerra con Rusia*”⁷⁴.

⁷¹ DE PONCINS, L., *El espionaje soviético...*, p. 135.

⁷² ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., KGB. *La Historia interior...*, p. 326.

⁷³ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., KGB. *La Historia interior...*, p. 329.

⁷⁴ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., KGB. *La Historia interior...*, p. 331.

Stalin, no obstant, pensava només que esdevenia una estratègia de Hitler per aconseguir nous territoris que restaven sota influència soviètica.

Així doncs, el darrer informe que rebé Stalin, en aquest cas de dos dels grups d'espionatge a Berlín, fou dels més detallats i arribà dies abans de l'atac.

“Todas las medidas preliminares militares de Alemania para un ataque armado contra la Unión Soviética han sido totalmente completadas, y el golpe puede ser asestado en cualquier momento... Hungría tomará parte activa en las hostilidades en el bando alemán. Una escuadrilla de aviones alemana, consistente principalmente en cazas, ha sido desplegada en campos de aviación húngaros”⁷⁵. Fins que no va esclatar la guerra, però, Stalin no s'ho va creure mai.

Fins i tot en les primeres hores de la invasió, el líder soviètic creia que allò no era més que una mesura de pressió dels militars i generals nazis per caure en la demanda de territoris per a Alemanya i va donar l'ordre que no s'obris foc vers les tropes de la *Wehrmacht* per tal de no caure en la provocació. Finalment, però, al matí del 22 de juny no li va quedar més remei que contrarestar l'atac i entrar, ara sí, en guerra amb Hitler.

“Con la mayor red de espionaje de la Historia, la Unión Soviética sufrió a primeras horas del día 22 de junio de 1941 el mayor desastre del espionaje de la Segunda Guerra Mundial. El desastre se derivaba no de una falta de información secreta, sino del análisis y del uso hecho de la misma. La sorpresa lograda por la invasión alemana fue posible por la naturaleza del sistema de espionaje soviético y por las flaquezas personales del dictador a su cabeza. [...] En Moscú, todo el sistema de valoración de la información secreta estaba dominado por el servilismo temeroso encapsulado en la fórmula «husmea, aspira, sobrevive». Pero los errores del sistema no son explicación suficiente para la absoluta terquedad del papel de Stalin como su propio analista jefe de Información Secreta. [...] Las conspiraciones imaginarias le impidieron ver la conspiración real de la «Operación Barbarroja»⁷⁶.

3. 2. EL GIR DE LA POLÍTICA STALINISTA.

L'inici de la Gran Guerra Patriòtica – el que anomenava la historiografia russa i oriental per parlar de l'obertura del front de l'Est i la intervenció soviètica en la Segona Guerra Mundial– va agafar la URSS, com era d'esperar, totalment incrèdula, desprevinguda i bloquejada. Per contra, els nazis avançaven forta i ràpidament uns 80 quilòmetres al dia. Hitler es veia vencedor en un parell de mesos i, a més, Ribbentrop, des del Japó, volia treure partit a la divisió nipona vers la URSS i provocar el conflicte entre ambdós països per facilitar la victòria nazi. Ell mateix animava als seus agents exigint que “*nuestro objetivo sigue siendo darnos la mano con los japoneses en el ferrocarril Transiberiano antes del comienzo del invierno*”⁷⁷.

⁷⁵ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 333.

⁷⁶ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 336-337.

⁷⁷ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 338.

Tanmateix, però, i gràcies a la influència de Sorge, el Japó va decidir centrar les seves forces al sud vers els Estats Units i Gran Bretanya. Així doncs, Stalin va poder traslladar tots els seus efectius al front oest del país, centrat en frenar l'avanç nazi.

En aquells moments, en els mesos d'octubre i novembre de 1941, Hitler inicià l'“Operació Tifó”, és a dir, l'atac sobre Moscou que havia d'ésser “*la última gran batalla de la guerra*”⁷⁸.

Tanmateix, això no es produí mai perquè Moscou no caigué. La guerra va prendre un punt de no retorn representat en la defensa de la capital. Aquesta va prendre unes dimensions properes a una guerra santa recobrant una unitat que girava entorn Stalin per defensar la Mare Rússia.

No obstant, però, els defensors de Moscou i Leningrad mai van saber que l'objectiu d'Stalin no era guiar-los cap a la victòria sinó emprar l'NKVD per negociar amb Hitler. La seva obsessió per tenir el líder nazi com a màxim aliat no se li havia anat del cap ni amb la invasió d'aquest. Stalin no obria els ulls o, si ho havia fet, seguia creient que la única via era la de la unió amb l'Alemanya nazi.

Aleshores, Beria, substituït de Iéjov, va reordenar el control de tot l'espionatge soviètic sota la seva persona. L'NKGB va reintegrar-se a l'NKVD fins el 1943 la qual cosa va fer de Beria el cap de Seguretat més poderós de la història soviètica.

Fou entre Stalin, Beria i Zhúkov, el més capacitat Alt Comandant de l'Exèrcit Roig, que es va establir la necessitat de negociar un nou Tractat de Brest-Litovsk com el que havia signat Lenin de manera humiliant el 1918. Stalin, fins i tot, estava disposat a perdre gran part dels seus territoris però des d'Alemanya van ignorar la proposta.

Semblà impossible, però, que mentre l'Exèrcit Roig sofria per mantenir les línies enemigues Beria seguís purgant l'Alt Comandament del mateix. Tal i com expressava l'historiador soviètic i tinent general Nikolái Pavlenco, “*cientos de especialistas militares de alto rango esperaban la muerte mientras al mismo tiempo los regimientos del frente eran mandados por tenientes*”. Sobtadament, però, Stalin va posar fi a tal barbàrie rehabilitant antics generals i destituint Beria⁷⁹. Aquest fet va coincidir amb la victòria de Moscou i el desengany, per contra, de Hitler.

L'ofensiva que Hitler preparava vers Stalingrad la primavera de 1942 tampoc va ésser creguda per Stalin i va censurar el personal del Servei Secret per deixar-se entabanar tant fàcilment. Dos dies després, el 21 de juny, s'iniciava l'atac.

L'“Orquestra Roja” va ser desmantellada el mateix 1942 i Trepper, tot i que capturat per la Gestapo, va passar a ésser un agent doble enviant informació errònia a Moscou. El 1943, però, va

⁷⁸ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 340.

⁷⁹ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 342.

escapar i no se'l va veure més durant la resta de conflicte.

Igualment, la informació que les xarxes d'agents del GRU proporcionaven a Moscou no va ser útil fins després de la batalla d'Stalingrad. En les primeres accions de la *Wehrmacht*, com ara la presa de Kiev al setembre de 1941 o la magnitud de l'atac a Moscou, l'espionatge militar va ser incapaç de preveure'n la seva potència i eficàcia. La gran victòria d'Stalingrad, entre el gener i el febrer de 1943, va segellar la gran capacitat dels oficials de l'Exèrcit Roig en improvisar i canviar de plans amb poc temps d'antelació, tot i la manca d'informació, i la valentia dels soldats soviètics. Tanmateix, el personal operatiu de l'espionatge soviètic no va acabar d'estar a l'alçada de les circumstàncies. Tant és així que, durant els 2 primers anys de conflicte, l'NKVD/NKGB estava millor informat dels plans dels seus aliats que dels plans dels nazis.

Un dels homes importants en la política exterior bèl·lica fou Harry Hopkins, Conseller i mà dreta de Roosevelt. Tot i ésser un home de política, en els anys immediatament anteriors i posteriors a la Segona Guerra Mundial va actuar com a agent d'intel·ligència nord-americà i soviètic alhora.

Tot i no esdevenir afí al principi ni a la pràctica comunista d'Estat d'un sol partit, va acabar sent un sincer i agressiu amic de Rússia i un gran admirador del paper d'aquesta en la victòria a la guerra.

El propòsit de Hopkins era, a l'estiu de 1941, determinar les necessitats soviètiques en material de guerra. El propi Stalin, com els Departaments d'Estat i Guerra tant soviètics com anglesos, havien desestimat el potencial militar dels comunistes.

La missió del polític i agent nord-americà era la de convèncer el seu President de la necessitat d'ajudar militarment Rússia. El suport incondicional del primer va esdevenir crucial pel desenvolupament de la política nord-americana cap a la URSS. A partir d'aleshores, doncs, s'estableix una política col·laboracionista entre els Estats Units i la URSS durant el conflicte.

El 1943 anava més enllà i assenyalava que

“puesto que la Rusia soviética es el factor decisivo en la guerra, debe prestársele toda la ayuda y se deben hacer todos los esfuerzos para obtener su amistad. Asimismo, puesto que sin duda dominará Europa cuando los nazis sean derrotados, es todavía más esencial desarrollar y mantener las relaciones más amistosas con Rusia”⁸⁰.

Fins l'estiu de 1942, la col·laboració entre agents, espies, criptoanalistes i agències de desxiframent i descodificació soviètiques i britàniques – nord-americanes fou una constant. Tanmateix, però, a partir d'aleshores la quantitat d'informació operativa proporcionada anava disminuint, sobretot del costat anglosaxó cap al soviètic, degut a la desconfiança que començava a sorgir entre ambdós sistemes operatius i, en conseqüència, entre ambdós països.

L'estiu de 1943 es produeix l'"Operació Ciutadella" la qual era el nom que va rebre la Batalla de la regió russa de Kursk que esdevingué la darrera gran ofensiva nazi en el front de l'Est. Els britànics, mitjançant les seves agències, en van informar els soviètics a finals d'abril del mateix any. Com a prevenció, els primers dies de maig l'aviació soviètica va bombardejar camps d'aviació de la *Luftwaffe*. Fou la major operació de la Força Aèria Roja de la Gran Guerra Patriòtica.

Aquesta era l'oportunitat que necessitava Hitler per a refer-se de la derrota d'Stalingrad. Tanmateix, la bona coordinació i organització de la informació dels agents soviètics fou clau per guanyar la batalla⁸¹. Com ja hem apuntat anteriorment, des de la batalla d'Stalingrad els serveis d'informació soviètics varen experimentar una millora molt notòria. Això es va deure a les millores de la *sigint*. En la pròpia batalla, les Forces Nazis van perdre més de 20 màquines "Enigma" amb les quals xifraven i desxifraven informació. Aquestes foren interceptades pels soviètics l'anàlisi de les quals va servir per obtenir posteriors millores. A més, els 91.000 presoners de la batalla van acabar accedint a treballar per la *sigint*, en la seva major part, per no rebre represàlies ja que, entre aquests, hi havia desxifradors i personal de claus⁸².

A finals de 1942, l'*Stavka* (Quarter General Superior de les Forces Armades de la URSS) va establir nous batallons de radio amb fins especials després d'haver patit fortes pèrdues en aquest àmbit durant la primera etapa de la guerra. El desenvolupament d'aquests batallons va portar al que algú va descriure com "*un salto cualitativo en el desarrollo del combate radioelectrónico en el Ejército soviético*"⁸³. Cada un d'aquests batallons, a més d'exercir un paper crucial en la interferència i la desinformació, comptava amb receptors per interceptar ràdio i equips de radiogoniometria. En aquest sentit, espanyols com África de las Heras o José Gros en seran partícips, com veurem en l'apartat posterior.

El *sigint*, segurament, va esdevenir un factor clau en el fracàs de l'"Operació Ciutadella" essent la font més valuosa d'espionatge operatiu per a ambdós bàndols durant la batalla de Kursk.

A partir de Kursk també es va dividir el sistema informatiu i es va establir una Intel·ligència al front (*razvedyvateli otdeľ*) la qual subministrava informació tàctica als mateixos comandants. Per altra banda, el GRU continuava responsabilitzant-se de la informació estratègica.

"Kursk abrió el camino a un avance virtualmente continuo del Ejército Rojo que terminó con la aceptación del mariscal Zhúkov de la rendición de Berlín, en mayo

⁸⁰ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 360-362.

⁸¹ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 380.

⁸² ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 382.

⁸³ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 383. Aquesta frase és dita, segons se'ns apunta al llibre d'Andrew i Gordievsky, per una historiador militar soviètic el nom del qual no se'ns revela.

de 1945. Con una superioridad de hombres de cuatro a uno sobre la Wehrmacht, grandes cantidades de equipo militar de los Estados Unidos y del Reino Unido, y un creciente aire de superioridad, el Ejército Rojo, aunque sufriendo grandes pérdidas, resultó imparable. El espionaje operativo que ayudó a su victorioso avance de dos años constituía la principal responsabilidad del Stavka, el GRU y de los comandantes en el frente”⁸⁴.

L'NKVD, però, també va jugar un paper força important en aquests anys. Les seves tasques es concentraven en mantenir les fronteres preestablertes, el bloqueig a la rereguarda o missions vers nacionalitats “sospitoses” com txetxens, tàrtars,... els quals van patir deportacions i assassinats en massa pels homes de l'NKVD.

Un altra de les tasques importants fou el comandament en la guerra partisana l'administració de la qual era encapçalada per P. A. Sudoplatov. Aquesta, no obstant, no estava prou ben coordinada amb les línies del front i tampoc disposava dels materials ni de la formació suficient per dur a terme els seus propòsits de manera correcta. El seu delegat, tanmateix, no era altre que L. Eitingon. A ambdós els hem trobat durant la Guerra Civil a Espanya i ara mantenen un paper important en el conflicte per salvaguardar la seva pàtria.

Aquest darrer, sabem, va dirigir operacions partisanses rere les línies franquistes guanyant-se fama dins l'NKVD⁸⁵.

Les brigades de guerrillers i partisans, tot i la manca d'especialització i entrenament, varen ser claus per acabar amb el setge de 880 dies de Leningrad, el gener de 1944. Aquestes varen proporcionar informes complets per ràdio a més de tots els moviments nazis per carretera i ferrocarril.

Tant és així que, a l'estiu de 1944, l'*Abwehr* (contraespionatge alemany) havia identificat uns 20.000 agents soviètics estimant el seu augment cada 3 mesos en 10.000 homes més, ininterrompudament.

Queda clar, doncs, que durant la Gran Guerra Patriòtica, l'espionatge científic, militar i polític van tenir una gran influència en la política soviètica. En aquest sentit, l'invenció de la bomba atòmica va prendre un fort protagonisme a partir de 1940. En aquest moment s'inicià la lluita entre la URSS i els Estats Units – aparellats amb Gran Bretanya – que derivà a la Guerra Freda.

Stalin, tot i saber que l'investigació per crear una bomba atòmica desviaria un percentatge elevat dels recursos soviètics de la guerra, els quals ja eren prou escassos, va creure necessari fer-ho imaginant ja una postguerra on els seus aliats, Estats Units i Regne Unit, esdevindrien potències

⁸⁴ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 384.

⁸⁵ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 385.

mundials gràcies a la possessió d'armes nuclears. Per tant, la URSS no podia ésser menys i havia de crear-ne, també, si volia seguir mantenint o disputant la supremacia planetària.

En aquest aspecte tingueren un paper clau els “Cinc Magnífics” també coneguts com el “Cercle de Cambridge”. Cinc membres de l'aristocràcia britànica foren reclutats com a “talps” per l'NKVD, ja als anys 30. Tenien l'objectiu d'investigar sobre els avenços de la bomba atòmica. El seu protagonisme es donà, sobretot, en els darrers anys de la Segona Guerra Mundial i durant la Guerra Freda.

L'NKVD, seguint la línia anterior, també va desenvolupar un gran esforç en mantenir contacte i cooperació amb l'espionatge angloamericà (SOE: *Special Operations Executive*).

A més, també s'esmerçava en canviar l'opinió occidental mitjançant “mesures actives”. La més impactant fou la dissolució de la III Internacional o *Komintern* el maig de 1943. L'objectiu d'això fou desmentir que la intenció que tenia Moscou era intervenir i “bolxevitzar” d'altres nacions i controlar el comandament de la III Internacional sobre els partits comunistes d'altres països.

Tanmateix, però, Stalin no tenia intenció que els comunistes estrangers es deslliguessin de Moscou. El motiu vertader pel qual es va dissoldre el *Komintern* fou que els aliats deixessin de pressionar la URSS sobre la seva influència a l'Europa de l'Est encaminant-se ja cap al món de la postguerra.

Igualment, és a partir de la victòria a Stalingrad que la URSS va obtenir “*una admiración más intensa que cualquier otra hazaña rusa, y parece ser que la admiración y la gratitud de la mayoría nunca han estado más altas*”. Tant a Anglaterra com als Estats Units es va aconseguir esborrar la distinció entre l'heroisme del poble i el règim d'Stalin. Tanmateix, la influència a la vida britànica seguia sent testimonial⁸⁶.

Queda clar, doncs, que a partir d'aquest moment l'espionatge soviètic fou més avançat que l'angloamericà. Això es deu a que el primer tenia agents ben disposats a Washington i Londres mentre que els angloamericans no en tenien a Moscou.

Aquí el paper de Hopkins torna a ésser decisiu intentant convèncer a Roosevelt per tal d'establir relacions amb la URSS de cara al “nou món” de la postguerra. El primer pas fou la Conferència de Teheran el 1943.

En aquesta es va veure clar com Gran Bretanya deixava pas a la supremacia dels Estats Units els quals esdevindrien el màxim rival de la URSS per dominar el món. A Teheran es va acordar, entre d'altres, l'operació “Cap Suprem” (*Overlord*) la qual consistia en envair França pel Canal de la Mànega el maig de 1944 (finalment, començà al juny).

⁸⁶ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 410.

També es va concedir a la URSS les fronteres de 1941 recuperant, així, Polònia de l'Est, els Estats Bàltics i Besaràbia⁸⁷.

La Conferència de Jalta, el 1945, va servir per confirmar l'avantatge militar i en matèria d'espionatge de la URSS. Aquesta conferència, però, anava encarada a qüestions econòmiques tot i que també es va parlar, sobretot, de Polònia. Roosevelt i Churchill volien desfer el tracte de Teheran i exigir a Stalin que a Polònia s'instaurés una democràcia independent. Tanmateix, Stalin va jugar molt bé les seves cartes i, per tal de maquillar l'assumpte de cara a l'opinió pública, el govern dirigit des de la URSS s'ampliaria per donar pas a certes personalitats democràtiques.

També es va parlar de l'atac rus vers el Japó tres mesos després de caure Alemanya. Stalin ho acceptà ja que als americans els hi suposava una operació molt costosa degut a que no tindrien encara la bomba atòmica. Stalin, per contra, es quedava amb bona part del Japó, Manxuria i part de Mongòlia. Finalment, però, els Estats Units varen llençar les bombes.

El final del conflicte, la Conferència de Jalta, les estratègies per la nova situació mundial i les relacions URSS – EUA esdevindran claus en els anys de postguerra. Aquesta es veu, i a la vegada s'inicia, amb temor cap a la URSS. L'agent de l'NKVD infiltrat en el Tresor nord-americà, Harry Dexter White així ho redactà en un memoràndum l'any 1945 el qual fou enviat directament a Roosevelt:

“El motivo real de la mayoría de aquellos que se oponen a una Alemania débil es... el temor de Rusia y del comunismo. Es la idea de los años veinte de un ‘baluarte contra el bolchevismo’, que fue uno de los factores que nos trajeron esa guerra... No puedo pensar en nada que pueda hacer más en éste momento para engendrar confianza o desconfianza entre los Estados Unidos y Rusia que la postura que tome este Gobierno sobre el problema alemán”⁸⁸.

3.3. ELS ESPANYOLS EXILIATS A LA URSS. TESTIMONIS EN LA GRAN GUERRA PATRIÒTICA.

A la fi de la Guerra Civil espanyola una bona part dels comunistes que hi van prendre part van emigrar a la URSS en busca d'exili en l'únic país del món governat sota els postulats que ells defensaven.

Hem pogut prendre part en alguns testimonis com el d'África de las Heras, José Gros, Dolóres Ibárruri o Ramon Mercader. En aquests, ens hem quedat a les portes de la Segona Guerra Mundial i els seus inicis en el país soviètic. És hora ara, doncs, de reprendre els seus testimonis per observar com aquells qui van defensar el seu país vers el feixisme conduïen la seva segona

⁸⁷ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 414.

⁸⁸ ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior...*, p. 417.

pàtria a guanyar la mateixa lluita que ells van perdre. Com a retorn d'un favor, molts també s'ho van prendre amb la moral d'ajudar a aquells qui els van ajudar mesos abans.

África De las Heras, per exemple, seria un dels casos menys comuns dels emigrants espanyols a la URSS.

Primer, com ja hem apuntat, perquè ella no va anar-hi directament després de la Guerra Civil sinó que va arribar-hi quan la URSS ja havia estat ocupada. Segon, doncs, perquè ella no era una emigrant o exiliada espanyola. Des de 1937 restava reclutada per l'NKVD en diverses missions com la de Trotsky. Tercer, finalment, ella va arribar a la URSS com a membre de l'Espionatge soviètic la qual cosa li feia partir amb avantatge sobre la resta d'espanyols recentment arribats a la URSS.

Patria, doncs, està contenta per poder ser a la URSS i per lluitar pel comunisme i contra el feixisme. Tanmateix, tenia la convicció d'anar al front a lluitar però les autoritats soviètiques van descartar-la. La tenacitat i insistència de tots espanyols exiliats van aconseguir que fossin admesos el juliol de 1941. Tant és així que es creà la *Brigada Motorizada Independiente de Tiradores de Designación Especial* (OMSBON), coneguda com *Brigada de Designación Especial* o, senzillament, *Brigada Especial*, formada per voluntaris estrangers i creada per lluitar en la defensa de Moscou.

A aquesta brigada fou incorporat el lleidatà Sebastià Piera amb la coincidència de restar en la mateixa divisió que l'África i el Lluís Mercader (germà i fill d'en Ramon i la Caritat Mercader, respectivament). Tanmateix, però, África i Piera ja es coneixien de Lleida, de la Guerra Civil. El mateix Piera confirmà en el llibre biogràfic escrit per Ricard Viñes, *El soldat de Pandora*, la participació de la noia al Servei d'Intel·ligència de l'NKVD. A més, el propi Piera afirmà que *Patria* va abandonar la Divisió poc després que ho fes Caritat Mercader, a finals de 1941⁸⁹.

Un cop Moscou es salvada, *Patria*, que havia passat 6 mesos fora del front, es troba amb els seus companys de brigada a les afores de la ciutat.

El 1942 es demanen voluntaris per a infiltrar-se a les files alemanyes a través de la formació de guerrilles. Tot i que en un primer moment no s'accepten els espanyols de la *Brigada Especial*, s'acabarà accedint al seu ingrés degut a la manca de personal per l'augment de les guerrilles.

L'activitat guerrillera consistia en 3 principals factors: La destrucció d'infraestructures, la persecució als serveis d'intendència i recaptar informació. L'eficàcia d'aquestes esdevenia gràcies a la sorpresa, a la nocturnitat i a la coneixença del terreny així com també al suport de la població local.

⁸⁹ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 184-187.

La principal missió era recaptar informació en la reraguarda per la qual cosa es creà un equip d'operadors de ràdio on s'hi inclourà *Patria*. La consigna del mateix era que davant d'una situació desesperada havien de destruir l'equip i suïcidar-se.

Aquesta guerrilla, però, tenia un caràcter molt més polític i d'intel·ligència que no pas militar. Era comandada pel General Medvédev i es feien dir "Los Vencedores"⁹⁰.

No fou fins al juny de 1942, però, que es produeix la primera incursió de De las Heras en territori ocupat, concretament a Ucraïna. Aquí, la jove guerrillera i radista, desenvolupà la seva acció durant els següents 2 anys. Per tal motiu es torna a canviar el nom ja que la seguretat, doncs, esdevenia primordial. Es farà dir "Ivonne Sánchez".

Fins el 1944, doncs, *Patria*, i "Los Vencedores" en general, es mouran per aquesta zona. A principis d'aquest any Romania serà alliberada i la guerra esdevindrà closa per la guerrilla de Medvédev. De las Heras tornà a Moscou l'abril d'aquest any on rebrà el reconeixement de l'Ordre de l'Estel Roig, la Medalla de Guerriller de 1r Grau, la Medalla de la Defensa de Moscou i la Medalla de la Victòria⁹¹.

Tanmateix, fins el 8 de maig de 1945, això és, quasi un any després, els guerrillers restaran a Moscou. Un cop acabat el conflicte, De las Heras tornarà a ésser reclutada pel Servei d'Espionatge Exterior de l'NKVD actuant per la resta d'Europa i Amèrica.

Un altre dels testimonis és Sebastià Piera. Aquest, natural de Santa Maria de Meià (La Noguera), era un comunista català i membre històric del PSUC.

Després de la Guerra Civil va marxar a l'exili on va ser retingut en camps de concentració de la Catalunya Nord. Es va refugiar a Rússia on es va allistar a l'Exèrcit Roig i va formar part dels Serveis d'Espionatge. També va participar en la defensa de Moscou i va desenvolupar l'activitat per la zona del Caucas.

Entre d'altres va conèixer a África de las Heras, Caritat i Ramon Mercader, Eitingon i Sudoplatov. L'operació més arriscada en la qual va treballar fou l'anomenada "Operació Guadalajara" o "Operació del Vilnius". Aquesta consistia en que dos membres de la brigada es vestien amb uniformes de la *Wehrmacht* amb l'intenció d'acomplir 3 objectius: Matar Von Rheitel (mariscal nazi als Països Baixos), segrestar Esteban Infantes (General en cap de la *División Azul* franquista) i fer circular marcs alemanys falsos per tal de crear inflació a la zona⁹². A més, també van aconseguir avivar les males relacions entre els franquistes de la *División Azul* i els nazis les quals ja de per sí

⁹⁰ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 192.

⁹¹ JUÁREZ, J., *Patria: Una española...*, p. 208-209.

⁹² VIÑES, R., *El soldat de Pandora. Una biografia del segle XX*, Edicions Proa, Barcelona, 1998, p. 83-87.

eren dolentes. Tant Rheitel com Infantes restaven dins el Palau de la ciutat de Vilnius que és on, en un primer moment, s'havia de dur a terme l'operació.

Piera cooperava amb una cantant d'òpera que es feia passar per la seva amant i utilitzava el nom de *Lola*. A ells dos, com a membres de l'operació, se'ls hi va encomanar l'empresa de relacionar-se amb els alemanys de Vilnius per tal de poder treure informació sobre les intencions nazis i els seus moviments. Anaven actuant segons les forces de la guàrdia del palau i les SS anaven minvant en nombre. Ambdós s'anaven reunint periòdicament amb la resta de companys per intercanviar opinions i planificar l'acció a mesura que comptaven amb notícies rellevants. Així estigueren un mes.

Mentre tot es prepara, *Lola* aconsella desplegar els marcs falsos i crear malestar entre els espanyols i els nazis. Els enfrontaments provocats eren tant perillosos que van desestimar l'idea per no posar en perill l'operació. L'"Operació Guadalajara" es va anul·lar el mateix dia que s'hauria d'haver dut a terme degut a l'aparició de nombrosos efectius alemanys a la porta mateix del Palau. Això es deu a que les tropes russes de Rokosovski havien trencat el front del nord i avançaven cap a Vilnius. El mateix Von Rheitel ordenà la retirada i la *División Azul* també marxà. Des de Moscou, però, se'ls hi manà seguir els alemanys fins a Königsberg i executar allí la missió⁹³.

En el llibre de Viñes se'ns narra el constant enfrontament que existia entre Caritat Mercader i Dolores Ibárruri degut a que aquesta segona no sempre estava d'acord amb les directrius marcades pels Serveis d'Espionatge soviètic els quals, a més, empraven militants comunistes catalans per al seu ús particular, sense consultar al PCE.

Mercader, per contra, era una fervent defensora dels Serveis soviètics i creia que calia fer tot el que demanaven ja que la URSS era la Mare Pàtria⁹⁴. Aquest fou el principal motiu d'enfrontament entre ambdues, a banda dels conflictes sempre presents entre l'organització del PCE i del PSUC.

La veritat és que Piera tampoc va tenir una incidència tant activa en l'espionatge soviètic com d'altres espanyols i les seves tasques es basaven més en xerrades, reunions i trobades, com la que va protagonitzar amb Tito. En aquesta hi assistí juntament amb la seva dona Trinitat Revoltó després de marxar de la URSS, en el seu pas per Iugoslàvia abans d'arribar a Itàlia i, posteriorment, a França.

També van tenir contactes directes amb *La Pasionaria* a la qual li demanaren permís per casar-se.

⁹³ VIÑES, R., *El soldat de Pandora...*, p. 93-95.

⁹⁴ VIÑES, R., *El soldat de Pandora...*, p. 101.

Un altre testimoni remarcable és el de Dolores Ibárruri la qual es va tenir que quedar a la URSS i no va poder tornar a Espanya degut a l'esclat del conflicte a Europa. El dia que Hitler anuncià l'invasió, Ibárruri es trobava en un poble a les afores de Moscou amb la seva família i amb Pepe Diaz, dona i filla.

En aquells dies nasqué *Rádío España Independiente, Estación Pireniaca*, més coneguda com *La Pirenaica* la direcció de la qual fou assumida per Ibárruri, entre d'altres espanyols. Aquesta esdevingué la millor font d'informació per als antifeixistes espanyols tant de dins com de fora d'Espanya. A l'inici de la Gran Guerra Patriòtica, *La Pasionaria* reconegué que

“Todos los españoles se consideraron movilizados desde aquel 22 de junio, reclamando un puesto de combate contra el agresor hitleriano y en defensa de la tierra soviética. Nuestros camaradas pedían los fusiles que hubieron de abandonar en la frontera franco-española para empuñarlos de nuevo y continuar el combate”⁹⁵.

En un principi, però, Stalin no acceptà la participació dels espanyols. Tanmateix, aquests no es van resignar i van dur a terme diverses accions extraoficials (guerrilles, cursos d'aviació,...) per tal de seguir amb el seu propòsit. Finalment, aquesta persistència característica dels espanyols va servir per a què Stalin s'ho repensés i n'acceptés la participació. Així doncs, es formà una unitat d'espanyols per a defensar Moscou i el Kremlin. Ibárruri es va dirigir a aquesta fent la següent proclama:

“Son tiempos de lucha y nosotros sabemos que no la teméis. Y la lucha junto al pueblo soviético, que defiende su libertad y su independencia, la lucha contra los hitlerianos, es a la vez batirse por nuestro pueblo, por la independencia de España”⁹⁶.

Els espanyols seran escollits per a missions especials de molta responsabilitat, alt secretisme i màxim risc en el territori soviètic ocupat pels nazis.

A més, *La Pasionaria* també es dedica a constituir la *Unión Nacional* amb el propòsit d'impedir l'entrada d'Espanya a la Segona Guerra Mundial i d'aconseguir la reconciliació i unió de tots els espanyols: “*España, liberada del falangismo, marche decididamente hacia la reconciliación de todos los españoles*”⁹⁷.

L'any 1942 Ibárruri experimentarà dues pèrdues en la seva vida les quals la marcaran per sempre. Primer, la mort de Pepe Diaz per suïcidi, el març del mateix any. Després, la pèrdua del seu fill, Rubén, el qual morirà en la batalla d'Stalingrad el 3 de setembre de 1942. La seva mort contribuï, sens dubte, a la construcció del mite de *La Pasionaria* per a l'imaginari comunista.

⁹⁵ IBÁRRURI, D., *Memorias de Pasionaria...*, p. 56.

⁹⁶ IBÁRRURI, D., *Memorias de Pasionaria...*, p. 57.

⁹⁷ IBÁRRURI, D., *Memorias de Pasionaria...*, p. 61.

Arran de la mort de Díaz, Ibárruri serà anomenada Secretària General del PCE tot i que no serà ratificada fins el 1954 en el Vè Congrés del Partit celebrat a Txecoslovàquia.

El febrer de 1944, amb la victòria d'Stalingrad, s'esdevé un gir en el conflicte:

“Stalingrado ha pasado a la historia como un hito perpetuo que recuerda y anima a los hombres de todos los países en las más grandes empresas. Era el triunfo de la civilización sobre la barbarie”⁹⁸.

Finalment, com a darrer testimoni, trobem interessant parlar de José Gros. Aquest fou un comunista català que anà a la URSS el maig de 1939 des del port francès de *Le Havre*. Allà es troba amb Ibárruri i amb Dimitrov. Els comunistes espanyols a la URSS eren emparats pel PCE, així doncs, Ibárruri freqüentava la fàbrica Stalin on hi treballava, entre d'altres, Gros.

Aquest també participà en les demandes espanyoles per poder anar al front a lluitar. Visitaren el PCE, l'Internacional Comunista, el govern soviètic i, fins i tot, el propi Stalin fins que la seva petició fou acceptada. La insistència dels espanyols es deu a que, com diu Gros,

“Los españoles teníamos algo así como una deuda hacia el pueblo soviético y queríamos pagarla aunque nuestra aportación fuese una gota de agua en el océano. Al combatir junto a nuestros hermanos soviéticos combatíamos al fascismo de Franco, impuesto en nuestro país por el fascismo germano-italiano”⁹⁹.

La companyia on estava Gros, la mateixa que Piera, *Patria* i tants altres, fou cridada al front l'octubre de 1941 després de mesos d'entrenament i preparació. Gros actuà d'enllaç entre el front i la reraguarda. Això es va deure, principalment, al fet que duia moto i la sabia conduir. Al front se'l coneixia amb el nom d'*Ispaniest* (l'espanyol). La importància dels enllaços esdevenia crucial per la tasca de destrucció que duïen a terme la qual era clau per a posteriors empreses com la defensa de Moscou.

El desembre de 1941, el Soviet Suprem de la URSS li va atorgar la Medalla del Valor per les seves accions al front moscovita.

El maig de 1942 es formarà un destacament guerriller amb els que es trobaven al front; eren uns 70. Hi havia 15 espanyols on s'hi trobava, també, “*una chica llamada África*”. Gros recorda aquells moments amb gran emoció:

“Los camaradas soviéticos nos daban una gran prueba de confianza y los comunistas españoles sabríamos justificarla, manteniendo bien alta la bandera de nuestro Partido, tal como habían hecho tantos soviéticos en el transcurso de nuestra guerra. Y también los combatientes de las inolvidables Brigadas Internacionales, de los que tanto pudimos aprender, que dieron sus vidas, sin mirar los peligros, por liberar del fascismo al pueblo español. Para nosotros, voluntarios españoles en las filas del Ejército Rojo, luchar al lado de nuestros hermanos soviéticos contra la invasión del fascismo hitleriano era seguir luchando contra el

⁹⁸ IBÁRRURI, D., *Memorias de Pasionaria...*, p. 79.

⁹⁹ GROS, J., *Relatos de un guerrillero comunista español. Abriendo caminos*, A.T.E., Cerdanyola (Barcelona), 1977, p. 32.

fascismo internacional que había instaurado una dictadura en nuestro país, era luchar por una España nueva y próspera”¹⁰⁰.

Fins al final de la guerra Gros va estar entre el front i la reraguarda duent a terme missions d'espionatge, sabotatge, radiatge i també lluitant a primera línia vers els nazis. Va restar dos anys lluitant a la reraguarda alemanya.

A l'abril de 1944, quan els nazis estaven en plena retirada, Gros, com a cap de destacament, i tota la guerrilla de Medvédev, fou condecorat pel Govern soviètic. L'*Ispaniest* va rebre l'Ordre de la Bandera Roja i la Medalla de Guerriller de 1r Grau.

En el seu llibre parla de la *Patria*, radista del destacament, a la qual conegué a Moscou tot i que ambdós eren militants del PSUC. Així doncs, van formar part del mateix destacament i guerrilla durant els dos anys de conflicte en els que participaren.

Gros, no obstant, no va marxar de la URSS fins el 6 de gener de 1946, 8 mesos després de la Victòria. Va passar per Iugoslàvia, Itàlia i França on preparava, amb la resta del Partit, les accions per intervenir a Espanya. Fins l'octubre del mateix any, però, no va tornar al seu país.

CONCLUSIONS

Per finir el present treball cal reprendre els objectius i les hipòtesis formulades a l'inici del mateix i verificar o desestimar-los/les depenent dels resultats obtinguts en el transcurs de la recerca.

Així doncs, podem començar afirmant que la pràctica de l'espionatge soviètic s'esdevenia entorn una multitud de departaments, dependències i funcionaris prou estesa en diversos àmbits de la vida pública i privada del moment. Això ens fa confirmar el coneixement que se'n tenia del mateix entre les diverses institucions del Govern i l'Estat.

Tant és així que la majoria dels cops eren aquestes qui n'impulsaven la seva pràctica a través dels propis funcionaris, dirigents o agents.

També s'ha pogut observar com l'espionatge ha produït casos de conflicte o d'agreujament d'aquest entre faccions o bàndols dins la URSS. Un exemple seria el “Cercle Gutchkov” on s'esdevenia una vertadera pugna entre russos blancs i soviètics emprant la intervenció de tercers; en aquest cas la Gestapo.

Les estratègies entorn l'espionatge podien esdevenir vàries, tanmateix, la base d'aquestes sempre era la mateixa i procedia del mateix lloc: L'eix eren les falses conspiracions i acusacions per

¹⁰⁰ GROS, J., *Relatos de un guerrillero...*, p. 50-51.

legitimar una purga. Aquestes procedien de la cúpula del Kremlin; quasi exclusivament, del propi Stalin.

Cal tenir clar, doncs, que l'espionatge emprat en la URSS era de límits inesgotables. Abraçava tots els àmbits possibles, tant de la vida pública com privada. Alguns exemples, per qüestions polítiques (vers els Estats Units en la cursa nuclear), militars (en la Gran Guerra Patriòtica), però també econòmiques (en l'ajut a l'Alemanya nazi al signar el Pacte Germanosoviètic), nacionals (vers els ucraïnesos), ideològiques (l'assassinat de Trotsky),...

El seu gestor i impulsor era, principalment, Stalin amb la confluència del Director de l'NKVD (Iéjov i Beria foren els màxims exponents) i del Director de la Intel·ligència Estrangera. Per sota d'aquests estaven els caps de Departament i els diversos Directoris i Serveis.

Cert és que tot l'entramat burocràtic estava interrelacionat entre sí, per tant, l'ordre donada "des de dalt" es traspassava a tots els càrrecs i persones capaces de dur a terme l'acció. Així és que, en certa manera, tots els implicats n'eren, en part, gestors i impulsors.

L'embrió del Servei Secret Militar soviètic esdevindria la Policia Política creada a partir de la Revolució Russa amb la intenció de mantenir l'ordre i l'estabilitat post revolucionaris. A partir d'aquí es constitueix tot l'entramat burocràtic que esdevé un Servei d'Espionatge transversal i d'abast mundial.

La informació que aquest obté vindria donada en dos grans àmbits: L'interior i l'exterior. Pel que fa a l'interior, la majoria de la informació seria inventada i utilitzada per derrocar a aquelles persones o grups que creguessin contraris al règim soviètic i revolucionari. La informació, molts cops, no seria descoberta sinó inventada.

En l'àmbit exterior, el funcionament era paregut i es dirigia, en tant que semblantment, a dos grans grups: Els russos desertors o opositors al règim que tant podien ser agents propis de l'Estat o no, i la resta de persones, tant russes com no, que atemptessin o es cregués que atemptaven vers la URSS en qualsevol dels seus camps.

La gestió, la interpel·lació i el descobriment d'un espionatge enemic contrari a la URSS s'esdevé amb molta força a partir de l'inici de la Segona Guerra Mundial. Hem pogut veure com la confluència de les relacions d'espionatge nord-americà, alemany, francès, italià, britànic i soviètic prenen una consistència més que considerable en aquest moment, accentuant-se el darrer, encara més, des de l'invasió nazi a la URSS.

En aquest aspecte, els radistes, informàtics, descodificadors i desxifradors foren tremendament necessaris i rellevants per a desxifrar les consignes de l'enemic així com per conformar sistemes

de xifres i claus per no perdre aquesta batalla. La *sigint* i la *humint* foren els sistemes soviètics constituïts per a prendre part en aquest camp.

En aquest sentit, el paper dels immigrants i estrangers que participaren en l'espionatge soviètic fou important i creixent a mesura que ens encaminem cap a l'esclat del conflicte el 1939. El testimoni d'Espanya, ben analitzat en la nostra investigació, deixa palesa la importància de gran part dels comunistes que varen exiliar-se a la URSS durant o després de la Guerra Civil. No és moment de comentar els diferents casos, doncs ja s'ha fet en el cos del treball, però sí cal, per exemple, remarcar el paper d'Àfrica De las Heras o de José Gros. El paper de *Patria*, radista, i Gros, “enllaç” entre el front i la reraguarda soviètica en batalles i moments crucials del conflicte, exemplifica clarament la importància, tant logística com numèrica, dels immigrants en la tasca de l'espionatge en el camp de batalla.

Per altra banda coneixem, també, el paper d'estrangers en el bàndol soviètic com bé van ser Richard Sorge (alemany) i el seu company Hozumi (japonès) o, fins i tot, el Ministre nord-americà Harry Hopkins.

Cal apuntar, com pel que fa al propi espionatge, que la participació d'estrangers i immigrants va incrementar en la dècada dels 30 i, més notòriament, a partir de l'“Operació Barba-roja”.

El motiu que persones d'origen no soviètic participessin en l'espionatge tant en contra com a favor d'aquests esdevenia per diverses raons: Per exemple, Sorge era alemany i treballava per a la URSS. Això es va deure, sobretot, a posicions politicoideològiques. Altrament, però, trobem com a causa de la participació en el Servei d'Espionatge d'un país estranger, freqüentment, la por a represàlies. Els polonesos, ucraïnesos, hongaresos,... un cop s'efectuà la invasió nazi i, amb posterioritat, la soviètica, tingueren que escollir entre l'exili o la submissió al règim imposat. Moltes vegades això suposava haver de treballar pels seus organismes i, com a tal, per l'espionatge.

Hem pogut apreciar com, contràriament, també existia la presència de russos en els Serveis d'Espionatge d'altres països que molts cops dirigien les seves accions vers la URSS. Entre d'altres cal remarcar la presència dels tsaristes de l'Exèrcit Blanc a Alemanya o la dels mateixos Krivitsky i Orlov que, un cop desertats, treballaren pels Estats Units i Gran Bretanya.

Així doncs, un cop contestats els objectius plantejats a l'inici del treball, és moment de validar —o no— les hipòtesis.

La pràctica de l'espionatge, més que portar a conflictes dins la pròpia administració, detonaria l'“oposició” d'aquells que des del *Kremlin* es titllaven de trotskistes o feixistes. No hem pogut

constatar, però, que la tasca d'espitar en sí mateixa portés a conflictes i provoqués escissions en bàndols. El que sí que sembla clar és que l'espionatge "ajudà" a fer més gran la dissidència del moviment comunista soviètic i fou un factor a tenir en compte per aquells qui es sentien sospitosos d'ésser vigilats per Stalin. Com hem constatat, una bona part de l'espionatge soviètic es dirigia a espitar espies.

Refutant la segona hipòtesi hem de dir que l'espionatge no era impulsat des de l'àmbit militar ni gestionat per militars. Almenys, no en l'aspecte majoritari. Ben contràriament, l'espionatge, quan no impulsat directament per ordre d'Stalin, era instaurat pel cap de l'NKVD. Iéjov i Beria n'esdevindrien els dos màxims valedors.

Desmentint, també, la tercera hipòtesi cal dir que l'espionatge no servia únicament per a obtenir informació militar ni de l'enemic. Hem deixat palès que la pràctica d'espitar esdevenia, sobretot, un ofici sociopolític i ideològic. En les dècades 20 i 30, s'emprava per a perseguir "opositors", el millor exemple que podem aportar és Trotsky. Evidentment que es tenia constància d'un espionatge militar però era molt menys rellevant i s'ocupava molt més indirectament que l'espionatge emprat en altres camps. No és, doncs, fins a finals de la dècada dels 30 i, sobretot, a partir de l'invasió de Hitler que a la URSS s'empra l'espionatge en combinació amb la pràctica militar i científica.

Cert és que la creació del Servei Secret Militar soviètic va esdevenir una peça clau en l'organització burocràtica del *Kremlin* i per a l'organització i gestió de l'espionatge soviètic degut a la divisió per zones que establí. Com hem apuntat en el treball, Krivitsky, per exemple, n'era el cap a l'Europa Occidental. Pel que fa al control de l'espionatge enemic o estranger, la competència regia més aviat en el Director de l'NKVD conjuntament amb el del Departament d'Exteriors. El Servei Secret Militar podríem dir que desenvolupava les seves tasques de manera pràctica mentre que la Direcció de l'NKVD i de l'INO es dedicaven a la "teoria", a treballar als despatxos, des d'on analitzaven els perills d'un país estranger i, en tot cas, encarregaven al Departament pertinent qualsevol acció necessària.

Les dues darreres hipòtesis respondrien i es lligarien amb els dos darrers objectius plantejats i ja resolts en les línies precedents. Talment, no ens allargarem massa en l'anàlisi d'aquestes.

La cinquena hipòtesi és totalment verídica, tot i que se li podria incloure algun matís. Com ja hem avançat en l'anàlisi dels objectius, tant els immigrants com els estrangers varen tenir una importància més que notable en la Gran Guerra Patriòtica i en l'espionatge tant vers el nazisme com, posteriorment, en la lluita nuclear o en les ànsies de Revolució Mundial focalitzada a llatinoamèrica.

La darrera respon a l'existència d'espies alemanys –o, afegim, d'altres orígens– treballant per l'espionatge soviètic o a l'inrevés. Ja hem exposat algun dels casos i els motius principals pels quals es desenvolupaven, per tant, creiem que no cal repetir-nos.

Finalment, m'agradaria apuntar que quan em vaig plantejar dur a terme aquesta investigació el meu camp de treball es va centrar, sobretot, en l'espionatge soviètic focalitzat vers l'Alemanya nazi i durant l'etapa principal del Front de l'Est. Tal propòsit, però, ha estat impossible per dues raons: La primera, per la necessitat de temps que demana un estudi tant concret i exhaustiu. La segona, per la quantitat de material i recursos trobats –i els que han quedat per analitzar– els quals han fet ampliar el tema fins a límits insospitats i desconeguts. Tanmateix, acabo satisfet, i amb ganes d'aprofundir, l'anàlisi presentat en aquest treball.

ANNEXOS.

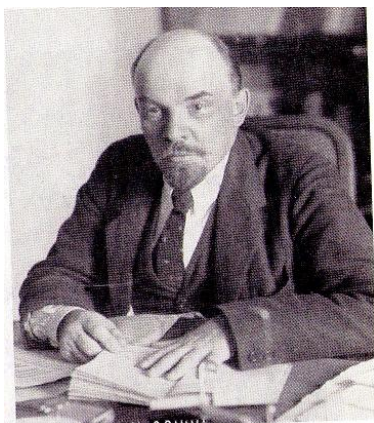
En aquest apartat adjuntem un seguit d'imatges, fotografies, documents i cronogrames que poden ajudar a la comprensió i/o visualització d'algunes parts de l'anàlisi del treball.

Les imatges estan dividides en 3 blocs representant, així, cadascuna de les 3 fonts d'on han estat extretes.

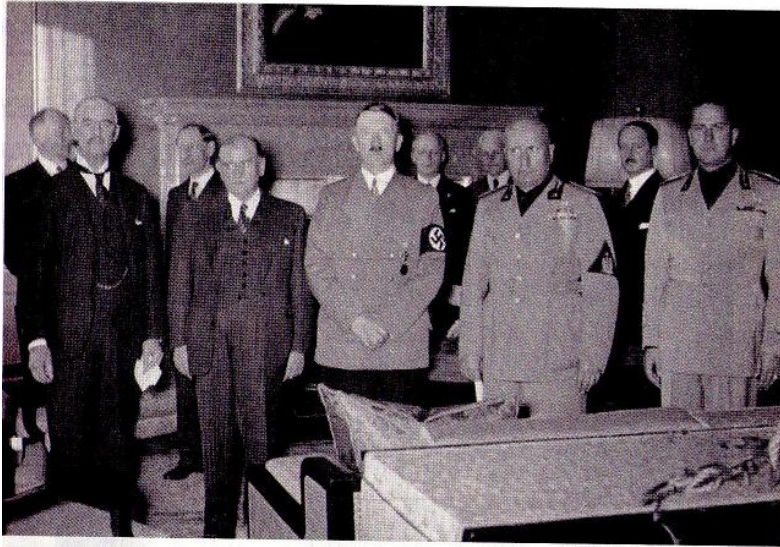
1. CASANOVA, J., *Europa contra Europa, 1914-1945*, Crítica, Barcelona, 2011.

Fotografia de la dinastia Romanov, encapçalada pel Tsar Nicolau II. Aquesta portava 3 segles de regnat a Rússia però no va sobreviure a la Primera Guerra Mundial ni al malestar que aquesta va ocasionar provocant la Revolució Russa. El 1917, el Tsar i la seva família foren assassinats.

Lenin. A l'edat de 47 anys, va esclatar la Revolució Russa.

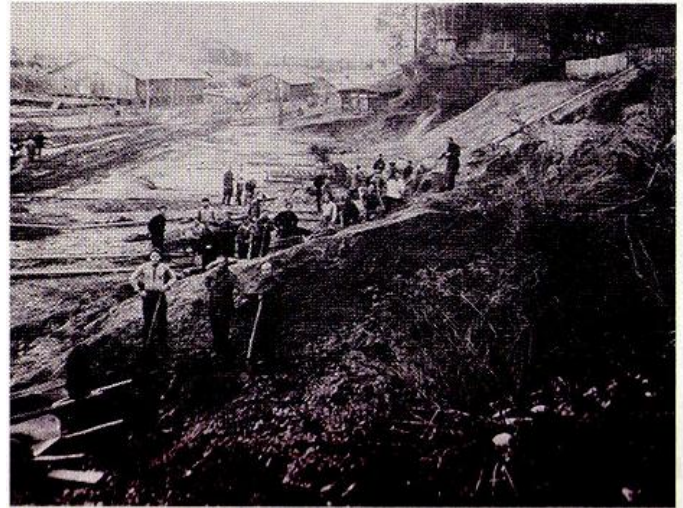
La signatura del Tractat de Munic, l'octubre de 1938, on es va acordar que Txecoslovàquia entregués el territori dels Sudets a Alemanya. Amb la presència de Chamberlain (Gran Bretanya), Daladier (França), Hitler (Alemanya) i Mussolini (Itàlia).

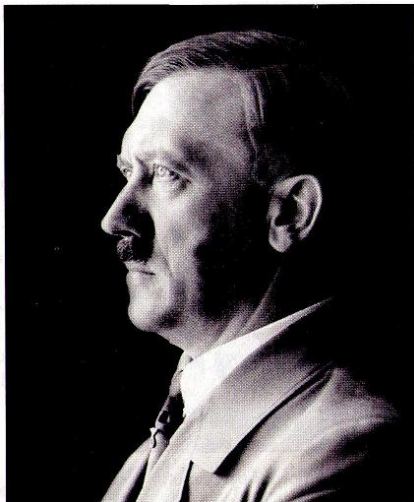
Signatura del Pacte Germanosoviètic el 23 d'agost de 1939. Amb la presència del Ministre d'Exteriors soviètic (Molotov, assegut) i d'Alemanya (Ribbentrop, darrera, amb corbata).

Iósif Stalin, Secretari General del PCUS del 1922 al 1953, any de la seva mort. Del 1924 al 1953 fou el màxim dirigent de la URSS.

Imatges d'un Gulag (Direcció General de Camps Correccionals de Treball). Entre 1934 i 1937 van passar-hi quasi 7 milions de persones.

Adolf Hitler. Canceller alemany de 1933 i 1945, fou el líder del Partit Nacionalsocialista des del 1921 fins a la seva mort (maig de 1945). També es proclamà *Führer* d'Alemanya el 1934 i Comandant de l'Exèrcit el 1941.

Es va suïcidar els primers dies de maig de 1945 quan els soviètics havien entrat a Berlín.

L'Exèrcit alemany envaint Polònia l'1 de setembre de 1939. S'iniciava la Segona Guerra Mundial.

L'exèrcit soviètic a Berlín el 2 de maig de 1945.

2. SUDOPLATOV, P., i SUDOPLATOV, A., *Operaciones especiales. Yo fui testigo de las purgas estalinistas. Yo fui el responsable del asesinato de Trotski. Yo conseguí los secretos de la boma atómica. Yo dirigí el espionaje soviético durante la guerra fría*, Plaza y Janés, Barcelona, 1994.

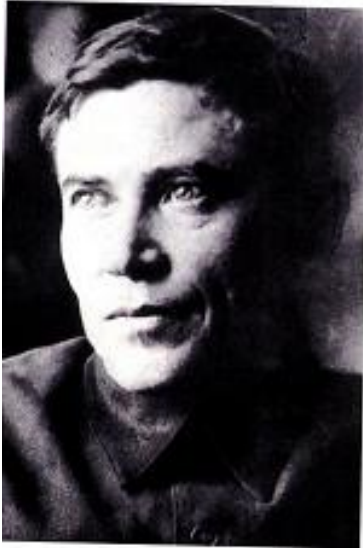
Sudoplatov, de 14 anys (dreta), aprenent de la Cheka, amb el seu germà Nikolái oficial de la mateixa, el 1921.

Sudoplatov a l'escola del partit nazi a Leipzig, el 1936.

L'Evolució de l'Espionatge soviètic durant el segle XX.

1917-1922	Cheka	Comisión Extraordinaria para Combatir la Contrarrevolución y el Sabotaje (Chrezvychaynaya Kommissiya po Borbe s Kontrrevolyutsiey, i Sabotazhem)
1922-1923	GPU/ NKVD	Administración Política del Estado (Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye), dentro del Comisariado Nacional de Asuntos Internos (Narodny Kommissariat Vnutrennikh Del)
1923-1934	OGPU	Administración Política Unificada del Estado (Obiedinyonnoye Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye)
1934-1941	GUGB/ NKVD	Administración Central de la Seguridad del Estado (Glavnoye Upravleniye Gosudarstvennoye Bezopasnosti), dentro del NKVD.
Febrero-julio 1941	NKGB	Comisariado Nacional para la Seguridad del Estado (Narodny Kommissariat Gosudarstvennoye Bezopasnosti)
Julio 1941-1943	GUGB/ NKVD	
1943-1946	NKGB	
1946-1953	MGB	Ministerio de la Seguridad del Estado (Ministersvo Gosudarstvennoye Bezopasnosti)
1953-1954	MVD	Ministerio de Asuntos Internos (Ministersvo Vnutrennikh Del)
1954-1991	KGB	Comité de Seguridad del Estado (Komitet Gosudarstvennoye Bezopasnosti)
1991-	MB	Servicio de Inteligencia para el Extranjero (Sluzhba Vneshnei Razvedki) y Ministerio de Seguridad (Ministersvo Bezopasnosti)

Iéjov, cap de l'NKVD de 1936 a 1938. Fou el gran protagonista de les purgues stalinistes de l'any 1937. Els anys del seu mandat foren anomenats com a "Gran Terror" i les seves accions recordades com la *Iéjovchina*.

Lavrenti Beria, Comissari d'Assumptes Exteriors de 1938 a 1953. Fou el substitut de Iéjov.

Ramon Mercader, el català que va assassinar Trotsky. En la imatge, com a Frank Jacson.

Ramon Mercader el 1962 a Moscou.

Leónid Eitingon el 1950. Fou un dels agents de la intel·ligència soviètica més importants en els anys previs i durant la Segona Guerra Mundial. Va actuar a Espanya durant la Guerra Civil i, juntament amb Sudoplatov, va ser l'encarregat de dur a terme l'assassinat de Trotsky.

Eitingon (Esquerra) i Sudoplatov (dreta) el 1977.

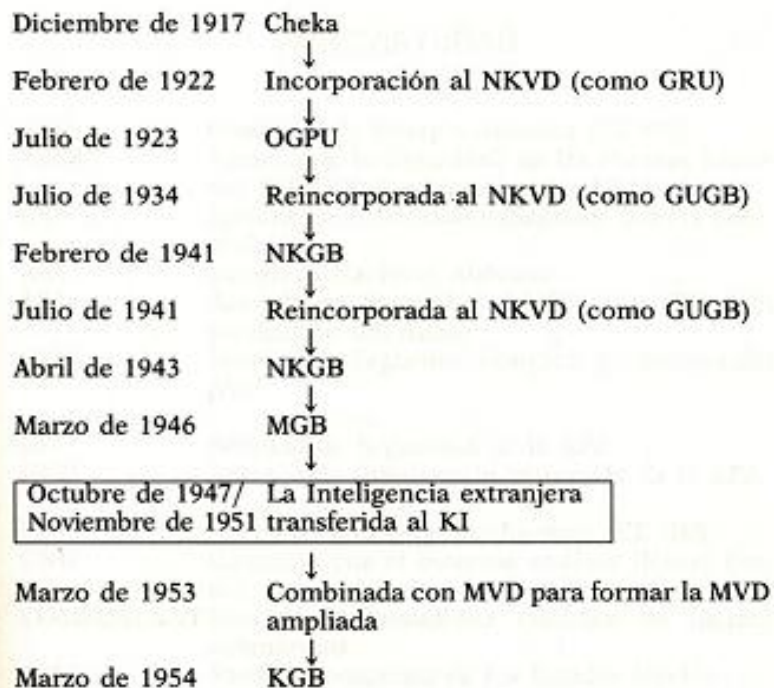
Llista de les visites que Stalin va rebre els dies 21 i 22 de juny de 1941, això és, el dia abans i el mateix de l'invasió nazi.

APÉNDICE 1		21 de junio de 1941	
VISITAS QUE STALIN RECIBIÓ EL 21 Y EL 22 DE JUNIO DE 1941			
Entradas en el diario del Kremlin (extracto)			
Este extracto de <i>Izvestia CC PCUS</i> (Noticias del Comité Central del Partido Comunista de la Unión Soviética), número 6, 1990, confirma la opinión de Sudoplátov, contraria a las afirmaciones de Voruchov hace en sus memorias, de que Stalin no se quedó paralizado por el miedo a raíz de la invasión alemana de la Unión Soviética el 22 de junio de 1941, sino que recibió constantes visitas en su despacho del Kremlin. (La traducción omite la T., que significa <i>Tovarich</i> [«camarada»], antes de cada nombre.)			
ENTRADAS EN EL DIARIO DE LAS VISITAS QUE J. V. STALIN ¹ RECIBIÓ DEL 21 AL 28 DE JUNIO DE 1941			
Los diarios de las visitas recibidas por J. V. Stalin entre 1927 y 1953 se guardan en los archivos del Comité Central del Partido Comunista de la Unión Soviética, en Moscú. A continuación figuran algunos de los asientos hechos por los recepcionistas de guardia durante los ocho días que transcurren desde la tarde del 21 de junio hasta el 28 de junio de 1941 (la siguiente entrada lleva fecha del 1 de julio de 1941). Estos registros consignan el nombre de las visitas y la duración de su estancia en el despacho de Stalin en el Kremlin. Entre los visitantes figuran miembros del Politburó del Comité Central del Partido Comunista de la Unión Soviética (CC PCUS), así como otras personalidades importantes del partido y del gobierno y altos mandos militares.			
1. Molotov	18.27-23.00	9. Timoshenko	20.50-22.30
2. Voroshilov	19.05-23.00	10. Zhukov	20.50-22.30
3. Beria	19.05-23.00	11. Budionni	20.50-22.00
4. Voznesenski	19.05-20.15	12. Mejlis	21.55-22.30
5. Málenkov	19.05-22.20	13. Beria	22.40-23.00
6. Kuznetsov ¹	19.05-20.15	Los últimos	
7. Timoshenko	19.05-20.15	salieron a las	23.00
8. Safonov	19.05-20.15		
		22 de junio de 1941	
1. Molotov	Entrada 05.45 Salida 12.05	11. Kuznetsov	Entrada 08.15 Salida 08.30
2. Beria	Entrada 05.45 Salida 09.20	12. Dimítrov	Entrada 08.40 Salida 10.40
3. Timoshenko	Entrada 05.45 Salida 08.30	13. Manuilski	Entrada 08.40 Salida 10.40
4. Mejlis	Entrada 05.45 Salida 08.30	14. Kuznetsov	Entrada 09.40 Salida 10.20
5. Zhukov	Entrada 05.45 Salida 08.30	15. Mikoyán	Entrada 09.50 Salida 10.30
6. Málenkov	Entrada 07.30 Salida 09.20	16. Molotov	Entrada 12.25 Salida 16.45
7. Mikoyán	Entrada 07.55 Salida 09.30	17. Voroshilov	Entrada [11.40] Salida 12.05
8. Kaganovich	Entrada 08.00 Salida 09.35	18. Beria	Entrada 11.30 Salida 12.00
9. Voroshilov	Entrada 08.00 Salida 10.15	19. Málenkov	Entrada 11.30 Salida 12.00
10. Vishnevski	Entrada 07.30 Salida 10.40		

3. ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior de sus operaciones desde Lenin a Gorbachov*, Plaza y Janés/Cambio 16, Barcelona, 1991

Un altre exemple de l'evolució de la KGB, en aquest cas, des de 1917 fins a 1954.

LA EVOLUCIÓN DE LA KGB

El término KGB se emplea en este libro para denominar a la Seguridad del Estado soviético a través de la historia, desde su fundación como Cheka, en 1917, lo mismo que, más específicamente, para referirse a la Seguridad estatal desde 1954, cuando adoptó su nombre actual.

Harry Hopkins (esquerra), Conseller personal de Roosevelt, i Stalin (dreta).

Llista dels directors de la KGB des de 1917 (Cheka) fins a 1988.

APÉNDICE A	
DIRECTORES DE LA KGB	
Félix Edmúndovich Dzerzhinski (Cheka/GPU/OGPU)	1917-26
Viacheslav Rudólfovich (OGPU)	1926-34
Genrii Grigórievich Yagoda (NKVD)	1934-36
Nikolái Ivánovich Yezhov (NKVD)	1936-38
Lavrenti Pávlovich Beria (NKVD)	1938-41
Vsevolod Nikoláievich Merkulov (NKGB)	1941 (feb.-jul.)
Lavrenti Pávlovich Beria (NKVD)	1941-43
Vsevolod Nikoláievich Merkulov (NKBG/MGB)	1943-46
Viktor Semiónovich Abakumov (MGB)	1946-51
Serguéi Ivánovich Ogoltsov (en funciones: MGB)	1951 (ago.-dic.)
Semión Denísovich Ignatiev (MGB)	1951-53
Lavrenti Pávlovich Beria (MVD)	1953 (mar.-jun.)
Serguéi Nikifórovich Kruglov (MVD)	1953-54
Iván Alexándrovich Serov (KGB)	1954-1958
Alexandr Nikoláievich Shelepin (KGB)	1958-61
Vladímir Yefimovich Semichastni (KGB)	1961-67
Yuri Vladimírovich Andropov (KGB)	1967-82
Vitali Vasilievich Fedorchuk (KGB)	1982 (mayo-dic.)
Viktor Mijáilovich Chebrikov (KGB)	1982-88
Vladímir Alexándrovich Kriuchkov	1988-...

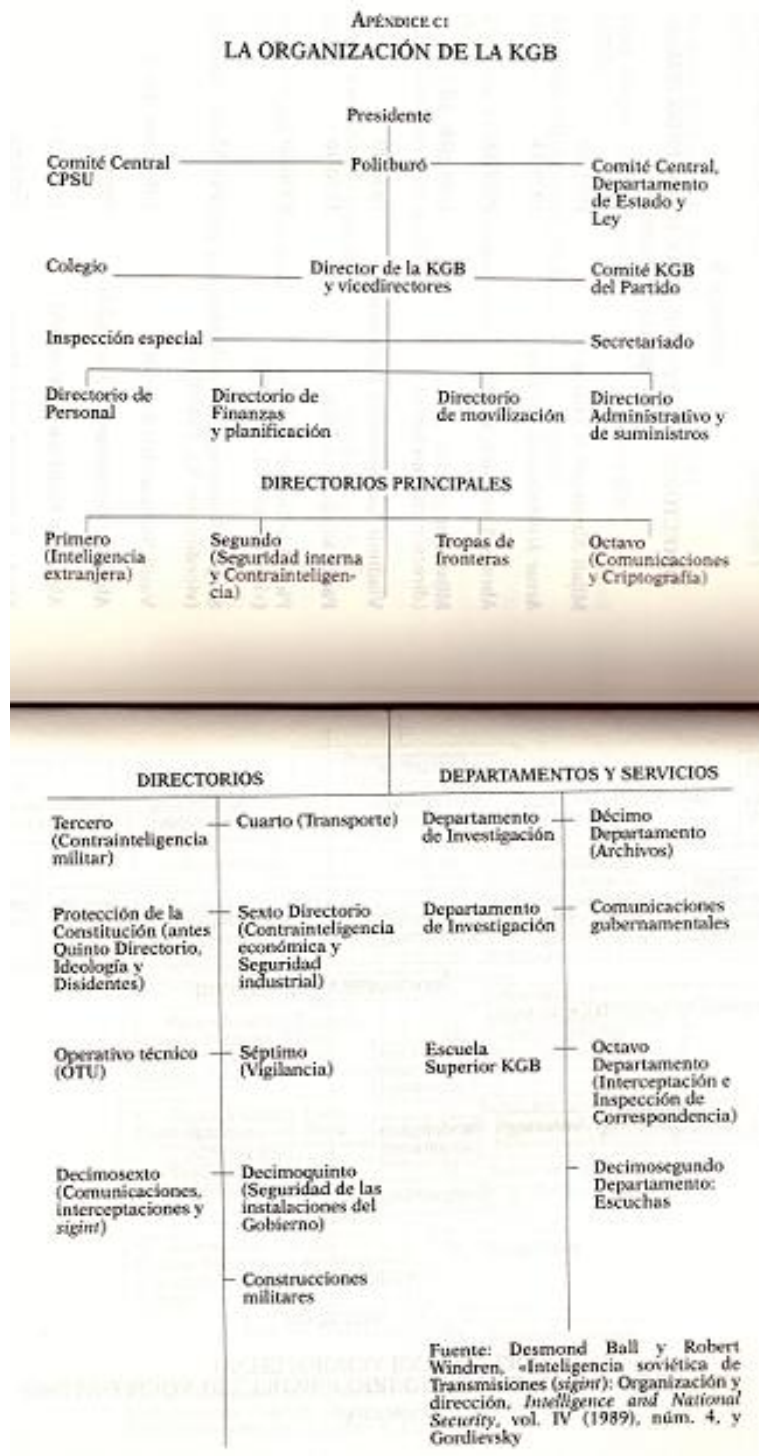
Llista dels directors de l'Intel·ligència Estrangera des de 1921 a 1988.

APÉNDICE B

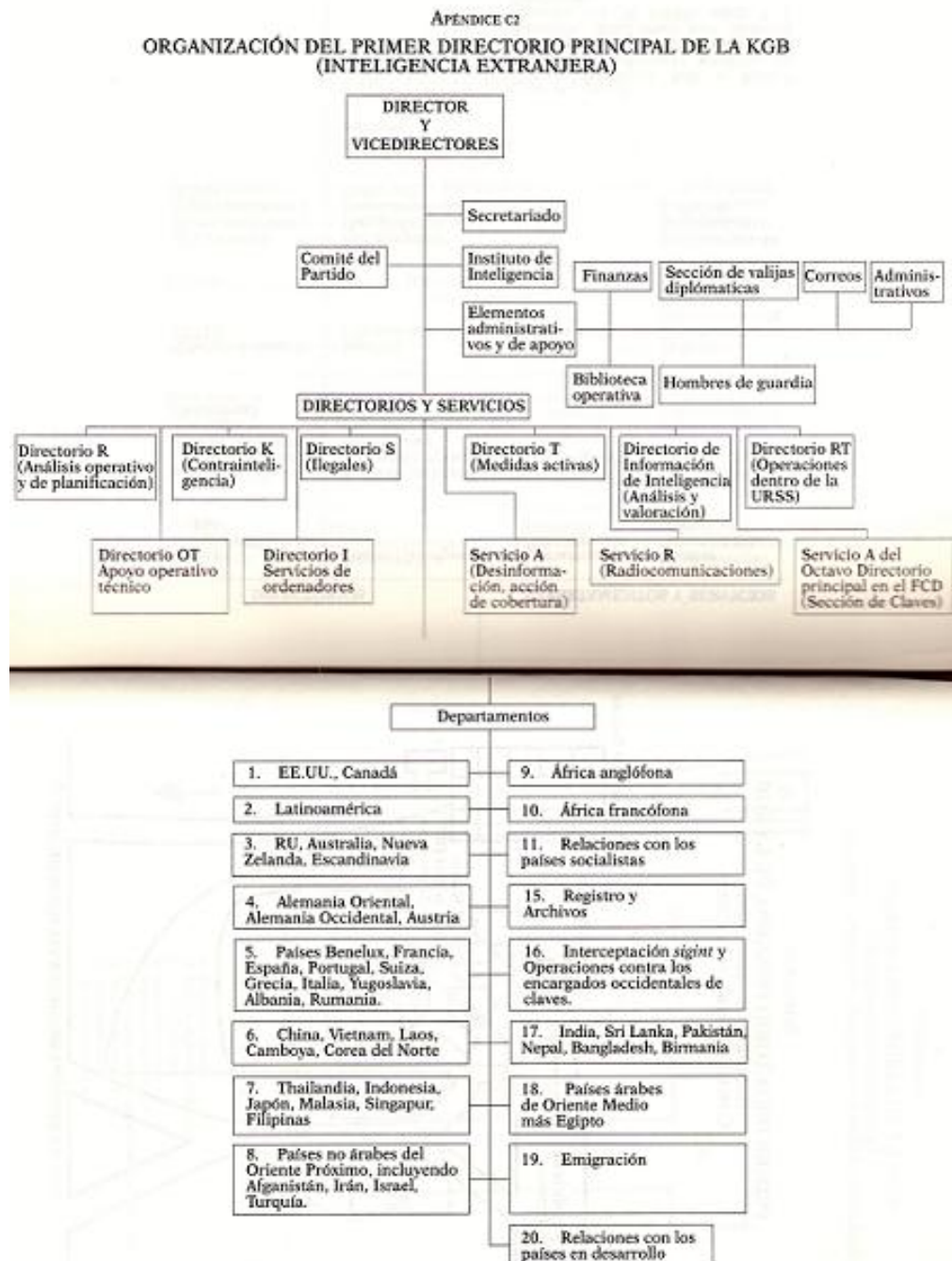
DIRECTORES DEL PRIMER DIRECTORIO PRINCIPAL (Inteligencia extranjera)

Mijaíl Abrámovich Trilisser	1921-29
Artur Jristiánovich Artuzov	1929-34
Abram Arónovich Slutski	1934-38
Mijaíl Shpigelglas (director en funciones)	1938 (feb.-jul.)
Vladímir Geórguievich Dekanozov	1938-40
Pável Mijáilovich Fitin	1940-46
Piotr Vasílievich Fedotov (vicedirector KI, 1947-49)	1946-49
Serguéi Románovich Savchenko (vicedirector KI, 1949-51)	1949-53
Vasili Stepánovich Riasnói	1953 (mar.-jun.)
Alexandr Semiónovich Panyushkin	1953-56
Alexandr Mijáilovich Sajarovski	1956-71
Fiódor Konstantínovich Mortin	1971-74
Vladímir Alexándrovich Kriuchkov	1974-78
Leónidas Vladímirovich Shebarshin	1988-...

Cronograma de l'organització de la KGB

Cronograma de la Intel·ligència Estrangera.

Fuente: Desmond Ball y Robert Windren, «Inteligencia soviética de transmisiones (*sigint*): Organización y dirección», *Intelligence and National Security*, vol. IV, núm. 4, y Gordievsky.

BIBLIOGRAFIA:

- ALBA, V., *La revolución española en la práctica. Documentos del POUM*, Júcar, Madrid, 1977.
- ANDREW, C., i GORDIEVSKY, O., *KGB. La Historia interior de sus operaciones desde Lenin a Gorbachov*, Plaza y Janés/Cambio 16, Barcelona, 1991.
- CAMINAL, M., *Joan Comorera. Guerra i Revolució (1936-1939)*, Vol. II, Empúries, Barcelona, 1984.
- CASANOVA, J., *Europa contra Europa, 1914-1945*, Crítica, Barcelona 2011.
- DE PONCINS, L., *El Espionaje soviético en acción*, Acervo, Barcelona, 1962.
- FRATTINI, E., *KGB: Historia del Centro*, Edaf, Madrid, 2005.
- GROS, J., *Relatos de un guerrillero comunista español. Abriendo caminos*, A. T. E., Barcelona, 1977.
- IBÁRRURI, D., *Memorias de Pasionaria, 1939-1977: Me faltaba España*, Planeta, Col. Espejo de España, Barcelona, 1984.
- JUÁREZ, J., *Patria: una española en el KGB*, Debate, Barcelona, 2008.
- KAUTSKY, K., *La dictadura del proletariado*, Ayuso, Biblioteca de textos socialistas num.3, Madrid, 1976.
- KRIVITSKY, W. G., *Yo, jefe del Servicio Secreto Militar Soviético*, Sucesor de Hipólito de Pablo, Guadalajara, 1945.
- LENIN, V. I., “La lucha de clases”, “El socialismo” i “La tàctica de la lucha de clases del proletariado” en *K. Marx / F. Engels*, Laia, Barcelona, 1974.
- LENIN, V. I., *La revolución proletaria y el renegado Kaustky*, Biblioteca de textos socialistas num.3, Madrid, 1976.
- MARX, K., i ENGELS, F., “El Manifiesto Comunista”, “I. Burgueses y proletarios”, “II. Proletarios y comunistas”, “Notas aclaratorias. I. Burgueses y proletarios: 30. Evolución y revolución. Carácter internacional del movimiento proletario”, “Notas aclaratorias. II. Proletarios

y comunistas: 32. Los comunistas y los partidos obreros”, “43. La lucha de clases y el proceso histórico” i “45. La dictadura del proletariado” en *El manifiesto comunista*, Ayuso, Madrid, 1974.

- MINTZ, F., i PECIÑA, M., “Provocación y contraespionaje” i “La situación de los trotskistas de “Voz Leninista” y de “El Soviet” durante los sucesos de mayo de 1937”, en *Los amigos de Durruti, los trotskistas y los sucesos de mayo*, Campo Abierto, Madrid, 1978.
- PAYNE, S. G., “8. La participación militar soviética” i “Conclusión” en *Unión Soviética, comunismo y revolución en España (1931-1939)*, Plaza y Janés, Barcelona, 2003.
- POWASKI, R. E., “2. Franklin D. Roosevelt y la Gran Alianza, 1933-1945” i “Conclusión” en *La Guerra Fría. Estados Unidos y la Unión Soviética, 1917-1991*, Crítica, Barcelona, 2000.
- SUÁREZ, A., *El proceso contra el POUM. Un episodio de la Revolución Española*, Ruedo Ibérico, Paris, 1974.
- SUDOPLATOV, P. i SUDOPLATOV, A., *Operaciones Especiales. Yo fui testigo de las purgas estalinistas. Yo fui el responsable del asesinato de Trotsky. Yo conseguí los secretos de la bomba atómica. Yo dirigí el Espionaje soviético durante la Guerra Fría*, Plaza y Janés, Barcelona, 1994.
- VIÑES, R., *El soldat de Pandora. Una biografía del segle XX*, Proa, Barcelona, 1998.

WEBGRAFIA:

- Wilebaldo Solano “Andreu Nin, la URSS y el estalinismo”. Fundació Andreu Nin. <http://www.fundanin.org/solano5.htm> (2/6/2013)
- Wilebaldo Solano “Andreu Nin y León Trotsky”. Fundació Andreu Nin. <http://www.fundanin.org/solano10.htm> (2/6/2013).
- Maria Dolors Genovés “Operación Nikolai o el asesinato de Andreu Nin”. Fundació Andreu Nin. <http://www.fundanin.org/genoves.htm> (17/5/2013).
- W. G. Krivitsky “La mano de Stalin sobre España”. Fundació Andreu Nin. <http://www.fundanin.org/krivitsky.htm> (3/5/2013; 31/5/2013).
- Juan Manuel Vera “Estalinismo y antiestalinismo en España”. Fundació Andreu Nin. <http://www.fundanin.org/vera1.htm> (23/5/2013).

- John Mac Govern “El terror comunista en España”. Fundació Andreu Nin.
<http://www.fundanin.org/ilp.htm> (24/5/2013).
- V. I. Lenin “Las tareas del proletariado en la presente revolución (“Tesis de abril”).
<http://www.marxists.org/espanol/lenin/obras/1910s/abril.htm#topp> (4/6/2013).
- V. I. Lenin “El marxismo y la insurrección”.
<http://www.marxists.org/espanol/lenin/obras/1910s/13-ix-17.htm> (1/6/2013).
- Juan Fajardo (dir.) “Obras esogidas de V. I. Lenin. Tomo II”.
<http://www.marxists.org/espanol/lenin/obras/oe3/lenin-obras-2-3.pdf> (3/5/13; 20/5/13; 27/5/13; 7/6/13).
- John Simkin “Walter Krivitsky”. Spartacus International.
<http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/SSkrivitsky.htm> (4/5/2013).

FILMOGRAFIA:

- *Nazis. Un aviso de la Historia*. Títol original: *Nazis – A warning from History* (Regne Unit, 1997), Edició, disseny i autoria: Divisa Home Vídeo 2005, 2 DVD, 289min. aprox. Escrit i produït per Laurence Rees. Narrat en la versió anglesa per Samuel West. Consultor històric: Professor Ian Kershaw. Una producció de BBC TV en associació amb BBC Worldwide y Arts and Entertainment Network. Fotografia Superior Esquerra: Copyright AKG Photo London. Fotografia Superior Dreta: Copyright Novosti (London). Fotografia de Fons: Copyright AKG Photo London.
- *Crónicas de la Segunda Guerra Mundial: 4. el Frente Ruso (1941-1942)* (Espanya, 2009). Editat i produït per Círculo Media Direct, s. l.
Cap. I. *La Batalla de Rusia* dirigit per Frank Capra (1943); Cap. II. *La gran Batalla del Volga* dirigit per Maria Slavinskaya (1963).